

Metin'e saygıları ile
S. R.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
SANAT TARİHİ ENSTİTÜSÜ — KUNSTHISTORISCHES INSTITUT

SANAT TARİHİ ARAŞTIRMALARI

IV

KUNSTHISTORISCHE FORSCHUNGEN

SĖMAVİ EYİCE

KONYA'NIN ALÂEDDİN TEPESİNDE SELÇUKLU ÖNCESİNE

ÂİT BİR ESER

EFLÂTUN MESCİDİ

Ayrı baskı — Sonderdruck
İstanbul 1971

baş. Nb: 26197

er Nb: 26194

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO. *06197*

SINIFLAMA NO.

06194

BAĞIŞCI

GELİŞ TARİHİ

KONYA'NIN ALÂEDDİN TEPESİNDE SELÇUKLU ÖNCESİNE ÂİT BİR ESER :

EFLÂTUN MESCİDİ

Semavi EYİCE

Orta Anadolu'nun büyük sanat merkezi, Selçuklu Sultanlığının baş şehri olarak yeni bir gelişmenin mihrakı olmadan, Roma çağından itibaren de Lykaonia'nın en önemli şehri olarak tanınmıştı¹. Anadolu'dan geçen ana yolların kavşak noktasında kurulan **İkonion (Iconium)** muhakkak ki Hitit çağındanberi yaşayan bir şehirdi. Hristiyanlık doğup yayıldıktan sonra İkonion Başpiskoposluğuna bağlı Lystra, Mistheia, Amblada, Vasada, Homonoda, Ilistra, Laranda, Derbe, Barata, Hyde, Isauropolis, Korna, Savatra, Perta, Kanna, Glauama (?), Pyrgos adlarındaki piskoposluklar vardı². İkonion'un hristiyanlaşan Roma İmparatorluğu içindeki tarihi oldukça zengindir. İsa'nın Havvarilerinden Paulus buraya gelmiş ve İkonion'lu bir genç kız olan Thekla'da kendisine hayran bir taraftar bulmuştur³. Thekla'nın hayatı ve maceraları, erken hristiyanlık tarihinin merak uyandırıcı efsanelerinden biri halinde işlenmiştir. İkonion'un Selçuklu Türkleri tarafından 11. yüzyıl

- 1) Pauly-Wissowa, *Realenzyklopaedie*'de *İkonion* mad.; ayrıca bk. A.H.M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman provinces*, Oxford 1937, s. 128, 136; D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor, to the end of the third century after Christ*, Princeton N.J. 1950, II, s. 1312, 1405, 1484. İlkçağ'da ve Bizans devrindeki İkonion hak. bibl. olarak bk. A. Müfid Mansel, *Türkiye'nin arkeoloji, epigrafi ve tarihi coğrafyası için bibliyografya*, Ankara 1948, s. 213-214, 261-262.
- 2) V. Schultze, *Altchristliche Städte und Landschaften II, Kleinasien*, Gütersloh 1926, II, s. 328 vd. Çeşitli kilise teşkilâtı listeleri için bk. H. Gelzer, *Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum, ein Beitrag zur byzantinischen Kirchen- und Verwaltungs-geschichte* (Abh. d. bayr. Akademie der Wiss. I. Cl. XXI, 111 Abh.) München 1901.
- 3) S. Eyice, *Konya tarihinden bir yaprak: Aya Thekla efsanesi ve sanat tarihinde Aya Thekla*, «Anıt Dergisi» sayı 30 (Konya 1962), s. 1-24.

ikinci yarısında fethine kadar geçen uzun tarihi içinde, sahne olduğu tarihi olayların arasında Haçlı seferleri başlıbaşına bir konu teşkil ederler. Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa (1152-1190)'nın 1189 yılında çıktığı Üçüncü Haçlı seferinde, 1190 baharında Konya surları önünde II. Kılıç Arslan idaresindeki Selçuklular ile çarpışmıştı. Bu sırada şehir düşmüş, Selçuklular Almanların Kilikya istikametinde yollarına devam etmelerine razı olmuşlardı. Bu sırada artık Bizans İkonion'un bir Türk şehri karakteri almış bulunuyordu.

I

Çevresi ve yeri

Bizans İkonion'unun sınırları, surları, genişliği ve başlıca önemli yapıları hakkında hiçbir bilgiye sahip değiliz. İkonion'un yerinde kurulan Türk Konya, bu önemli şehri tamamen eritmiş ve toprağın üstünden silmiştir. Şurada, burada ortaya çıkan işlenmiş taşlar istisna edilecek olursa, tesadüflerin ortaya koyduğu iki-üç buluntunun, Bizans İkonion'un yapılarından hatıraları teşkil ettikleri söylenebilir. Bunlardan birincisi Sırçalı medresenin kuzey tarafında bir evin bahçesindeki eski bir mezar odasıdır. İçinde bulunan kırık bir kitabeye göre **presbyteros** Selevkos adında bir kilise adamının mezarı buradadır. Başka bir mezar odası da 1959 da İhsaniye mahallesinde meydana çıkarılmıştır⁴. Başka önemli buluntu ise Muhacir pazarı semtinde bir ev ile bahçesinin altında 1935 de ortaya çıkarılan bir döşeme mozaiğidir. Bu döşeme mozaiğinin bazı parçaları gelişi-güzel sökülerek Konya müzesinin Sırçalı medrese'deki bölümüne götürülmüş, bir kısmı ise yerinde bırakılmıştır. Bulunduğu sıralarda bir sarayın kalıntısı olabileceği ileri sürülen bu döşeme mozaiğinin, böyle bir ihtimali destekliyecek bir dayanağı yoktur⁵. Bu, 10. yüzyıldan itibaren Bizans kiliselerinde çok kullanılan bir tip ve teknikde yapılmış bir döşeme süslemesidir ve kanaatimizce bu tarih etrafında, Konya'nın büyük ve önemlice bir kilisesinin zeminini süsle-

4) M. Önder, *Mevlâna şehri Konya*, Konya 1962, s. 453-457, Konya'da evvelce bulunmuş hristiyan kitabeleri hakkında bk. A.M. Mansel, *yukarıda not 1 deki yerde*.

5) Mesut Koman, *Konya'da son Romen devrine ait bir saray bakiyesi*, «Konya Halk-evi Dergisi», II, sayı 7 (Konya 1937) s. 439-441 ve iki lev; kşl. S. Eyice, *Two mosaic pavements from Bithynia*, «Dumbarton Oaks Papers» XVII (1963) s. 373-383, ve levhalar.

mek üzere yapılmış olmalıdır.

Bizans devrinin İkonion'unun sınırı ve çevresi bilinmemektedir. Fakat bu devire ait bu üç kalıntı Alâeddin tepesinin gerisindeki düz arazide bulunmuştur. Bizans şehrinin bir kısmını ve belki de esasını herhalde burada en eski yerleşme merkezi olan Alâeddin tepesi teşkil ediyordu. Konya'nın bugün tam ortasında yükselen bir höyük olduğu ve en eski çağlardanberi üst üste burada yerleşmelerin kalıntıları ile meydana geldiği açıkça anlaşılmaktadır. Konya tarihinin en eski izlerinin bu höyüğün derinliklerinde bulunabileceği kesindir. Nitekim bu düşünce ile evvelce bu tepede yapılan ufak sondaj ve kazılar hayli buluntu vermiştir⁶. Daha etraflı ve sistemli bir araştırma İkonion'un Bizans devrinin arkeolojik hatıralarını ortaya koyacaktır. Bir iki yıl önce İnce minareli tarafında yapılan bir sondajda ise bir kaç metre toprağın altından, bir Selçuklu devri hatırası olan ve ne yazık ki geçen yüzyılın sonlarında yıktırılıp ortadan kaldırılan Konya iç surunun temel kalıntıları bulunmuştur. Adeta bir müze gibi, çeşitli devirlere ait devşirme parçalar ile süslenen bu surun, bu kalıntılarında dahi devşirme parçalar vardır. İleride, Konya iç suru kalıntıları, bir tranşe halinde kazılarak tamamen meydana çıkarıldığında, hem iç kalenin sınırları ve kapıları açık surette anlaşılmış olacak hem de, duvar kalıntılarında bulunacak kitabe ve plâstik parçalar ile Konya'nın eski tarihi ve sanatı tarihine yardımcı buluntular elde edilmiş olacaktır.

Bugün Alâeddin tepesinin en önemli sanat ve tarih âbidesi, Alâeddin camii denilen büyük Türk eseridir⁷. Son yıllarda çok geniş ölçüde bir restorasyon çalışmasına girilen bu değerli yapıda, çeşitli Türk devirleri izlerinden başka, içinde kullanılmış bazı İlkçağ ve Bizans devşirme parçaları da meydana çıkmıştır. Bunların arasında, üzerinde bir Hagios Mannis'e ithaf edildiğini ve Isauropolis'den getirildiğini belirten bir kitabe bulunan büyük bir sütun ile⁸, Roma çağına ait bir mesafe taşına burada dikkati çekebiliriz.

- 6) Bu kazının etraflı raporu, kazı başkanı Prof. R. Oğuz Arık'ın ölümü üzerine yayınlanmadan kalmıştır, kısa bir not olarak bk. M. Akok, *aşağıda not 9 deki yerde*, s. 51, ayrıca bk. «*Belleten*» V, sayı 20 (1941) s. 636.
- 7) Konya hakkındaki bütün yayınlarda bahsi geçen bu önemli yapı ile ilgili olarak bk. Zeki Oral, *Konya'da Alâüddin camii ve türbeleri*, «*A.Ü. İlâhiyat Fak. Türk Sanatı tarihi dergisi*» II (1958) s. 45-62, ve 26 res.
- 8) Bu kitabe çok eskiden W. Ramsay tarafından görülerek yayınlanmış ve başkaları tarafından da kullanılmıştır, ksl. W.M. Ramsay, *Unedited inscriptions of Asia Minor*, «*Bulletin de Corrépondance Hellénique*» VII (1883) s. 315; H. Delehay, *Les origines du culte des martyrs*, Bruxelles, s. 160-161 (bu not Bruxelles'de Bol-

Alâeddin tepesinin ikinci önemli âbidesi, iç surun bir burcu üzerine oturtulmuş ve Konya sarayının son kalıntısı olan, genellikle Alâeddin köşkü adı ile tanınan köşk harabesi idi. Türk tarihi ve sanatı bakımından eşsiz bir değere sahip olan ve akıllı bir restorasyon ile bugün Konya'ya harikulade bir eski eser kazandırabilecek bulunan bu köşk ne yazık ki, idarecilerimizde zaman zaman beliren ve değerli nice eserlerin yok olmasına yol açan bir «imarçılık gayreti»nin kurbanı olmuş ve Cevat adındaki bir vâli (1905-1908) zamanında ve onun emri ile yıktırılmıştır. Bazı yabancıların oldukça şiddetli karşı koymalarına rağmen bu güzel ve değerli eseri kurtarmak mümkün olmamış, kör kazmanın yok ettiği Selçuklu köşkünün sadece şekilsiz bir temel kalıntısı günümüze kadar gelebilmiştir⁹. Eser iç dekorasyonundan parçalar, hatta ahşap çatısı ve saçığından elemanlar ile dururken korunmayışı ne ka-

landiste'ler teşkilâtından J. Noret tarafından lutfedilmiştir, kendilerine burada teşekkür ederim). Isauropolis'de büyük saygı gördüğü anlaşılan Aziz Mannis hakkında bu kitabeden başka hiçbir bilgi yoktur. Bozkır yakınındaki Isaura'dan ayrı bir şehir olduğu bilinen Isauropolis, Dorla veya Dorula olarak teşhis edilmektedir, bu hususda kşl. S. Eyice *Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman çevresinde arkeoloji araştırmaları*, İstanbul 1971, s. 154-155, not 303. Bu kitabe ayrıca, Selçuklular devrinde Konya'nın imarı için çok uzaklardaki harabe ve ören yerlerinden eski işlenmiş taşların getirildiğini ispatlar. Osmanlı devri kaynakları da Sultan Alâeddin'in Konya'daki sur inşaatı için Kilisehisarı denilen bir yerdeki harabelerden taş getirttiğini bildirirler, kşl. Abdülkadir Erdoğan, *Ebubekir Efendi coğrafyası*, «*Konya Halkevi Dergisi*» sayı 5 (1937) s. 307. Bu elyazma coğrafya kitabı, İstanbul'da Atıf Efendi kütüphanesinde no. 1686 olarak kayıtlıdır ve bu not Bor kasabası bahsindedir. Aynı not tek yazması 1942 de Kastamonu'da yanan, Bartın civarında Ulus'lu İbrahim Hamdi Efendi'nin *Coğrafya*'sında da bulunmakta, yalnız burada Kilisehisarı adı verilmeyip sadece Bor yanında harabe bir kale denilmektedir, kşl. T. Mümtaz Yaman, *200 sene evvel Konya, Ulus'lu İbrahim Hamdi Efendiye göre*, «*Konya Halkevi Dergisi*» sayı 22-23 (1938) s. 1216, bu eser ve yazarı hakkında kşl. T. Mümtaz Yaman, *Cihannüma'nın ilâveli nüshası*, «*Ülkü - Halkevleri Dergisi*» XV (1940) s. 41-49, 147-154, 248-257; Cengiz Orhonlu, XVIII. yüzyılda Osmanlılarda coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlası, «*Tarih Dergisi*» XIV, sayı 19 (1964) s. 115-140.

- 9) F. Sarre, *Der Kiosk von Konia*, Berlin 1936; türkçesi, *Konya köşkü* (çev. Şahabeddin Uzlu), Ankara 1947, bu tercümede çeviren tarafından önemli bazı notlar eklenmiştir, kşl. bilhassa s. 88 vd.; res. 12 ise Konya surlarından bir parça ile bir burcu gösteren değerli bir vesikadır. Ayrıca bk. Şehabettin Uzlu, *Selçuklilerin Konya sarayı*, Konya 1936, ve aşağıda not 10 daki, Mendel; not 44 deki, H. Ethem ve Kemaleddin bey'in yazıları. Bu köşkün bir restitüsyon denemesi de yapılmıştır, kşl. Mahmud Akok, *Konya'da Alâeddin köşkü-Selçuk saray ve köşkleri*, «*Türk Etnografya Dergisi*» XI (1968, baskı: 1969) s. 47-73, ve 17 res.

dar üzücü ise, kalan şekilsiz kitlesinin üstüne son yıllarda oturtulan acayip beton şemsiye de o derecede gülünçtür. Temennimiz bu garip tonozun bir an önce kaldırılarak, Selçuklu köşkünün ve altındaki burçdan kalan parçanın ilmi usullerle dondurulmak suretiyle korunmasıdır. Hatta elde köşkün her cephesini gösteren fotoğraflar olduğuna göre, yeni malzeme ile köşkün ana kitlesini yeniden yapmak daha iyi olacaktır kanaatindeyiz.

Yakın tarihlere gelinceye kadar Konya'nın Alâeddin tepesi denilen höyüğünün üstünde üçüncü bir tarihî eser daha bulunuyordu. Bu eski bir Bizans kilisesi olup, çeşitli yayınlara Amphilokios kilisesi, Eflâton'un rasathanesi, Saat kulesi gibi adlarla geçmişti. Bizans çağından kalmış olmakla beraber, bütün Selçuklu ve onu takip eden, Karamanoğulları devirlerini yaşayan, sonra da Osmanlı devrinde de Konya'nın bir tarihî âbidesi olarak hayatını sürdüren bu eski eser ne yazık ki, çok yakın bir geçmişte, yıktırılıp ortadan kaldırılmıştır. Eski Türk hoşgörülüğünün (*tolérance*) bu canlı örneği bugün sadece bazı yayınlardaki kısa notlar ile bazı eski gravür ve fotoğraflar sayesinde tanınmaktadır¹⁰. Bu küçük araştırmamızda bu eser hakkındaki ele geçirebildiğimiz bilgileri derlemek ve resimlerini biraraya getirmek suretiyle, Konya'nın Selçuklu devri öncesinin bu hatırasını şimdiye kadar olduğundan daha tamam bir halde ortaya koymağa çalışacağız.

- 10) Eski kilisenin bulunduğu yer Alâeddin tepesinin topoğrafyasını gösteren krokilerde işaretlenmiştir. Böyle bir kroki 18. yüzyılda 1766 da C. Niebuhr tarafından yayınlanmış ise de, bunda hiçbir bina gösterilmemiştir, kşl. C. Niebuhr, *Reisebeschreibung nach Arabien und anderen umliegenden Laendern*, III Hamburg 1837 (ilk iki cildi Kopenhagen'da 1774-78 de basılmıştır) lev. VIII. Aynen baskısı, F. Sarre, *Konya köşkü*, lev. 23, s. 115 (yalnız türkçe tercümesinin Ş. Uzluk tarafından yapılan ekinde vardır). İyi bir kroki ancak içinde bulunduğumuz yüzyılın başlarında G. Mendel tarafından yayınlanmış ise de hangi makalesinin içinde bulunduğu öğrenilmeyen bu krokinin aynen baskısı, Sarre, *Konya köşkü*, s. 90, res. 10. Alâeddin tepesinin topoğrafyasını ve Eflâton mescidi olan kilisenin yerini gösteren daha iyi bir kroki Konya vilâyet memurlarından Hakkı (veya Hâki) Bey tarafından çizilmiş, bunun G. Kreckel eliyle alınan bir kopyası, F. Sarre tarafından Konia, *Seldschukische Baudenkmaeler*, Berlin tz. s. 5, res. 4 (aynı yazarın bu kitabının esasını teşkil eden *Denkmaeler persischer Baukunst*, Berlin 1910, da bu plân yoktur) ile *Der Kiosk von Konia*, s. 10, res. 5; türkçesi, *Konya köşkü*, s. 4, res. 5 de kullanılmıştır. Bu türkçe baskının sonundaki notlarda Ş. Uzluk, plânı çizen Hakkı Bey hakkında hiçbir şey bilinmediğine işaret eder, kşl. s. 95, not 4. Cumhuriyet devrinin ilk yıllarında basılan bir Konya rehberindeki büyük şehir plânında da artık mevcut olmamasına rağmen, bu yapının yeri işaretlenmiştir, bk. Anonim (Konya Belediyesi), *Konya ve rehberi*, İstanbul 1339, sondaki plân.

Eflâtun mescidi olan eski Bizans kilisesi, Alâeddin tepesi denilen höyüğün üstünde ve Konya'ya hâkim bir yerinde, camiin güney tarafında, kible duvarının az uzağında bulunuyordu. Bugün yerinde, evvelce burada böyle bir yapının yükseldiğini belli edecek hiçbir iz veya kalıntı yoktur.

II

Tarihçesi

Şimdilik tesbit edebildiğimiz kadarı ile bu kiliseden ilk bahseden, Al-Haravî (=El-Herevî) denilen Abû'l-Hasan Ali b. Abu Bakr'dır. Halep'de H. 611 (=1214/15) de ölen bu Arap yazarı, çağının başlıca ziyaret yerleri hakkındaki **Rehber**'inde (**Kitâb az-Ziyârât**) «Konya şehrinde, büyük camiin yanındaki kilisede, hakîm Eflâtun (=Aflatûn)un mezarı vardır» demektedir¹¹. Hiç şüphe yok ki, bu küçük notta anılan Büyük cami, bizim Alâeddin camii olarak adlandırdığımız ve daima bu Türk şehrinin Ulu camii durumundaki eserdir¹². Gerçekten de bahis konusu kilise tepenin üstünde, camiin kible duvarının ilerisinde güney istikametinde yükseliyordu. El-Herevî'nin burada gömülü olduğunu bildirdiği hakîm Eflâtun ise, İlkçağın tanınmış felsefecisi Platon ile aynı gibi görünmektedir. El-Herevî'nin bu notu Arap coğrafyacılarından Yakut tarafından, kaynak gösterilmek suretiyle aynen alınarak 1224 e doğru yazıldığı kabul edilen **Mu'cam al-buldân** adlı Coğrafya kamusunda da tekrarlanmıştır¹³. Böylece, Konya şehrinin ortasındaki höyüğün tepesindeki bu eski Bizans kilisesi için aynı zamanda Eflâtun (=Platon) un mezarı da olduğu yolunda daha Selçuklu çağı içinde yerleşmiş bir rivayet bulunduğu anlaşılmaktadır. Rus hacılarından tüccar Vasiliy, 1465/66 yıllarında, hristiyanlığın kutsal yerlerini ziyaret için Anadolu'dan

11) Al-Harawî, *Kitâb az-Ziyârât - Guide des lieux de Pèlerinage*, yay. ve çev. Janine Sourdél-Thomine, Şam (=Damas) 1957, s. 132 (yazm. s. 59). Bu Arap yazarının H. 955 (=1548) de istinsah edilmiş elyazma bir nüshası I. Hakkı Konyalı'da bulunmaktadır, kşl. İ. H. Konyalı, *Herevî'nin seyahatnâmesi*, «*Tarih Hazinesi*», sayı 15 (1952) s. 799-802.

12) Her nekad bu cami Sultan Alâeddin'in adını taşımakta ise de, esasının daha önce yapıldığı, belki Sultan Mesut zamanında başlanarak ve bütün Türk devri boyunca eklemeler, değişiklikler ile genişletildiği, yenilendiği bilinir. Fakat şu da var ki, bu tarihî eserin bütün meseleleri aydınlanmış değildir. Bir kaç yıldanberi girilen çok büyük ölçüdeki restorasyon çalışmaları yepyeni pek çok mesele daha ortaya çıkarmıştır.

13) Yâkût, *Mu 'cam al-buldân* (yay. G. Wüstenfeld). Leipzig 1869, IV, s. 204.

geçmiş, Kudüs ve hatta Kahire'ye kadar gitmiş, dönüşünde Konya'ya da uğramıştır. Bilinen tek elyazması Moskova'da bulunan bu kısa seyahatnâme'sinde Vasiliğ, şunları bildirir : «Bu şehir onların (yani Türklerin) dilinde olduğu gibi bizimkinde de Konya olarak adlandırılır. Burada bir hristiyan kilisesi vardır ki, bu onlara göre Platon adına ve bize göre ise Amphilotheos'un adıdır. Mezarı, büyük kapı ile sunağa nazaran kuzeydeki kapı arasında bulunmakta ve bu mezardan günümüze kadar hâlâ kutsal yağ sızmaktadır»¹⁴. Bu not önemli bir bilgi vermektedir : Konya'daki kilise Türkler tarafından Eflâtun kilisesi olarak adlandırılmasına karşılık, hristiyanlar buraya Amphilotheos (!) kilisesi demektedirler. Bu sonuncu adın orijinalde nasıl yazıldığını bilemeyiz. Herhalde ufak bir imlâ hatası ile kaydedilmiş olmalıdır. Seyahatnâmeyi fransızcaya çevirerek 1889 da yayınlayan Bayan B. de Khitrowo, belki doğru okuyamadığından belki de elyazma aslında yanlış yazıldığından, üstelik fransızcaştırarak, bu adı **Amphilothée** şeklinde yazmış olmasına rağmen bunun Amphilokios adının hafifçe bozulmuş şekli olduğunda hiç şüphe edilemez. Şu halde, Konya'daki bu kilise, Türkler ve dolayısıyla İslâm âleminde Eflâtun (= Platon) kilisesi olarak bilinirken, hristiyanlar onu Amphilokios kilisesi olarak tanıyorlar ve mezarının da içinde bulunduğunu biliyorlar hatta belki de ziyaret ediyorlardı. Bu Amphilokios adı, Konya'dan başka yerde olsa belki üzerinde durulmağa değmez, hatta bir ad olarak kabul bile edilebilirdi. Fakat Amphilokios gerçekten yaşamış ve Konya tarihine girmiş bir şahısdır. Üstelik Eflâtun adının da, bu Amphilokios adından bozularak meydana geldiği de sanılmaktadır.

Amphilokios, Orta Anadolu'da Kappadokia bölgesinde Diokaisaria-Nazianzos (şimdi Nenezi köyü?) de 340-345 yıllarına doğru doğmuş, Antiokheia (= Antakya) da yetişmiş, **rhetor** olarak 6-7 yıl kadar İstanbul'da çalıştıktan sonra memleketine dönmüştür. Burada kilise büyüklerinden metropolit Nazianzos'lu Gregorios onu Kaisareia (= Kayseri) metropoliti Basileios ile tanıştırmış, ve neticede Amphilokios, bu sırada boşalan Konya metropolitliğine bu iki kilise ileri geleninin desteği ile getirilmiştir¹⁵. Amphilokios devamlı olarak bu iki din adamından direktif almış, birçok hususlarda mektuplaşarak onlardan görüşlerini öğrenmiştir. 370 de Konya'da toplanan bir sinod'da Amphilokios başkanlık etmiş ve alınan kararlar onun imzası ile dağıtılmıştır. 390 da yine Amphilokios'un başkanlığında Pamphylia'da Side'-

14) Mme B. de Khitrowo, *Itinéraires Russes en Orient*, Genève 1889, s. 256.

15) D.K. Holl, *Amphilochios von İkonium in seinem Verhaeltnis zu den Grossen Kappadoziern*, Tübingen-Leipzig 1904.

de bir sinod toplanarak Pamphylia ve Lykaonia'da yayılmağa başlayan Mes-salian rafiziliğine karşı alınacak tedbirleri görüşmüşlerdir. Amphilokios tah-minlere göre 401 yılına doğru ölmüş olmalıdır¹⁶. Genellikle hristiyan ya-zarlarının en iyilerinden biri olarak kabul edilir. Amphilokios'un en ilgi çe-kici mektuplarından bir tanesi, Nazianzos'lu Gregorios'a yolladığı bir yazı-dır ki, bunda Konya'da yaptırtmak istediği bir martyrion hakkında tafsilât vermekte ve ondan taşçı ustası göndermesini istemektedir. Bu mektubunda Konya metropoliti o derecede yapı tekniği hususunda teferruata girişmekte-dir ki, bundan da kendisinin inşaat işlerinin cahili olmadığı neticesi çıkarı-lır¹⁷. İşte mezarı bir ziyaret yeri olarak kabul edilen ve Alâeddin tepesin-deki kilisede gömülü olduğuna inanılan Amphilokios bu şahısdır. Ancak, İlkçağın büyük felsefecisi Platon-Eflâtun'un nasıl olup da Orta Çağın ikinci yarısında bu Amphilokios ile birleştirildiği ayrı bir meseledir.

Vaktiyle F.W. Hasluck (1878-1920) bu hususda, üzerinde durulmağa değer bir görüş ortaya atmıştır: Eflâtun adı, Amphilokios'un halk ağzında bozulması suretiyle bu şekle girmiş olabilir¹⁸. İkinci bir teklifi de, Konya'daki bu kilisenin aslında, Ankara'lı aziz Hagios Platon'a ithaf edilmiş olma-sı ihtimalidir¹⁹. Bu iki hipotezi de destekliyecek yeterli bilgi yoktur. Yalnız şu nokta gariptir ki, Orta Anadolu'da Türk devrinde ortaya çıkmış ve yayıl-mış halk inanışlarına göre, yeraltı sularını istediği gibi idare eden, gölleri

-
- 16) Amphilokios'un hayatı özet halinde, V. Schultze, *yukarıda not 2 deki yerde*, s. 334-342 de bulunmaktadır.
 - 17) J. Strzygowski, *Kleinasien, ein Neuland der Kunstgeschichte*, Leipzig 1903, s. 71 vd. da bu metnin aslı ile almanca tercümesi bulunmaktadır; ayrıca bk. W.M. Ram-say, *Luke the Physician*, London 1908, s. 151.
 - 18) F.W. Hasluck, *Plato in the Folk-lore of the Konia plain*, «*Annual of British School at Athens*» XVIII (1911/12), s. 265-269 da basılan bu yazı, ölümünden sonra yazarın şu eserinde tekrar yayınlanmıştır: *Christianity and Islam under the Sultans*, London 1929, II, s. 363-369, ayrıca kşl. ay. esr. I, s. 17, no. 4 ve 22 no. 9.
 - 19) Hasluck, *ay. eser*, II, s. 368 ve not 4. Bizans kilisesinde bir kaç tane Aziz Platon bilinir. Bunlardan biri Ankara'lı idi ve orada adına yapılmış bir *martyrion* vardı (kşl. V. Schultze, *Altchristliche Staedte und Landschaften II Kleinasien*, Gütersloh 1926, II, s. 395). Tabii bu azizin tarihi varlığı karanlıklar içindedir. Diğer bir aziz Platon ise gerçekten tarihe geçmiş bir şahıs olup, 735 de doğmuş, Olympos (=Ulu-dağ) dağındaki manastırlarda yaşamış, Kadiyayla'sındaki babadan kalma villasını, Sakkudion adıyla manastıra çevirmiş, ve 813 de İstanbul'da, Yedikule yakının-daki Studios (=İmrahor camii) manastırında ölmüştür, kşl. B. Menthon, *Une terre de légendes, L'Olympe de Bithynie, ses saints, ses couvents, ses sites*, Paris 1935, s. 160-163, 170-179.

kurutan veya tersine, yer altı sularını göl haline getirebilen yarı sihirbaz yarı mühendis, bir Eflâtun'un varlığına inanılır. Zaten Kâtip Çelebi'ye göre de Konya ovası esasında bir deniz iken, Eflâtun bu denizi kurutmuştur²⁰. Diğer taraftan kaya üzerine işlenmiş Hitit kabartmaları ile tanınan Beyşehir yakınındaki Eflâtun pınarı da, bu çevredeki Platon-Eflâtun'u su işlerine bağlayan efsanelerin diğer bir belirtisidir²¹. İlk bakışta, Eflâtun = Amphilokios yaklaştırması bir derecede inandırıcı gibi görünmektedir. Nitekim İncil yazarı Ioannes'in sıfatı olan Ayios Theologos bugünkü Selçuk'a bütün Türk devri boyunca verilen Ayaslug adının esası olmuştur. Kastamonu da bu adını Komnenos'lar kalesi anlamına gelen Kastron Komneni'den almış görünüyor. Amphilokios adı da halk dilinde bozularak Eflâtun şeklini almış olabilir. Zaten eski islâm kültüründe Eflâtun, yalnız felsefeci değil üstün zekâsı efsaneleşmiş bir hekim, bir mühendis olarak da görülmektedir. Yalnız şu var ki, Konya'da Eflâtun efsanesi burada Türk hakimiyeti başladığında mevcuttur. Yani efsanenin esasının Bizans devrine kadar inmesi pek âlâ

-
- 20) Kâtip Çelebi, *Kitab-ı Cihannüma*, İstanbul 1145 (Müteferrika bask.) s. 616, da İsmâîl münasebeti ile «...vilâyet ahalisi Konya sahrası bir zamanda derya imiş, Eflâtun tedbir edüp bir tarik ile mahv eylemiş derler», şeklinde bir kayıt vardır. Konya yakınında ve yine bir su kaynağı ile ilgili, kaya içine oyulmuş eski bir Bizans manastırı Selçuklu devrinde Eflâtun manastırı olarak tanınmıştı, kşl. S. Eyice, *Konya ile Sille arasında Akmanastır-Manakıb al-Arifin'deki Deyr-i Eflâtun*, «Şarkiyat Mecmuası» VII (1965) s. 135-160 ve XII lev. aynı konuya dair olarak daha değişik bir redaksiyonla başka bir yazımız daha basılmıştır, kşl. *Akmanastır (S. Chariton) in der Nahe von Konya und die Höhlenkirchen von Sille*, «Polychordia-Festschrift F. Dölger zum 75. Geburtstag», Amsterdam 1967, II, s. 162-185, lev. VIII-XXXV. (Bu makalemiz hiç bir prova görülmediğinden çok hatalı ve hatta eksik bir halde basılmıştır).
- 21) Burası hak. bk. H. Bossert, *Alt-Anatolien*, Berlin 1942, s. 54, res. 526-527; E. Laroche, *Eflâtun Pınarı*, «Anatolia» III (1958) s. 43-47, lev. XVI. H.G. Güterbock, *Eski ve yeni Hitit âbideleri*, Halil Edhem hânra kitabı, Ankara 1947, I, s. 48-51 (s. 59-61 alm.) lev. I-IV, res. 1-7. W.J. Hamilton Eğridir gölünden bahsederken, buradaki köylülerin anlattıkları bir efsaneye de işaretle, sekiz yüz yıl önceleri sadece bir akarsuyun geçtiği kuru bir ova iken, burayı Eflâtun adında bir sihirbazın göl haline getirdiğini anlattıklarını kaydeder, kş. W.J. Hamilton, *Researches in Asia Minor...*, London 1842, I, s. 482, almanca: *Reisen in Kleinasien...* (çev. O. Schomburgk, Leipzig 1843, I, s. 440. Kâtip Çelebi, *Cihannüma* (Müteferrika bask.) s. 80 de, med ve cezir ile ilgili olarak şunları söyler: «Eflâtun zan eyledi ki derya dibinde mağaralar vardır, Ervah onları açar kapar, açıldıkça su girüp cezr olur, kapandıkça med eder».

mümkündür. Türk devrinde buraya Eflâtun'un mezarı değil fakat rasathanesi deniliyordu. Hasluck'un ikinci hipotezi, yâni binanın Ankara'lı Hagios Platon adındaki bir azize ithaf edilmiş olması ihtimali de tamamen geri çevrilemez. Bu durumda Platon adı daha kolaylıkla Eflâtun'a döndürülmüş olabilir. Bilindiği gibi Platon'un islâm dillerindeki karşılığı Flâtun- Eflâtun'dur. Bu Bizans kilisesi Amphilokios veya Platon adına ithaf edilmiş ve Konya Selçuklu hâkimiyetine geçtikten sonra bir rivayete göre rasathane olarak kullanılmıştır. Bu rivayeti destekliyecek bir delil yoktur. Ortaçağ İslâm âleminde rasat yerleri ve kuleleri kullanıldığı bilinmekle beraber, Konya kilisesinin bu gaye ile kullanıldığını isbat edecek bir kayıt ile karşılaşmadık. Selçuklu devrinde burası rasathane olmuş mudur? yoksa bir şapel olarak mı kalmıştır? veya mescid haline mi getirilmiştir? Bu suallerin şimdilik kesin cevabı verilemez. Fakat şu var ki, Konya'da Osmanlı devri başladığında bu eski kilise **Eflâtun mescidi** adı ile namaza açılmış bulunuyordu.

Tapu ve Kadastro Genel müdürlüğü arşivindeki Karaman eyaleti vakıfları hakkında H. 881 Ramazan'ında (=Aralık 1476) da yazılan bir defterde, Konya'da Eflâtun mescidi'nin adı geçer. O sırada bu mescidin evkaflı olarak iki dönüm arazisi ve üç dönüm de bağı bulunuyordu²². Böylece en azından Osmanlı devri başlarından itibaren bu eski kilisenin mescid olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Belki burası daha Selçuklu devrinde de mescid haline getirilmişti. Fakat bunu doğrulayacak bir bilgi yoktur. Selçuklu devrinde, Konya sarayında yaşayan hristiyan asıllı prenseslerin ibadetlerine kilise olarak tahsis olunduğu yolundaki rivayet ise tamamen dayanaksızdır²³.

22) F. Nâfiz Uzluk, *Fatih devrinde Karaman eyâleti vakıfları fihristi-Tapu ve kadastro U. Md. lüğü arşivindeki deftere göre*, Ankara 1958, s. 28 (no. 11).

23) Bu iddia Mesut Koman tarafından ortaya atılmıştır, bk. *Konya şehrinde Selçuklilerden evvelki devirler*, «*Konya Halkevi Dergisi*», sayı 5 (1937) s. 312 (buraya Saray kilisesi adını vermektedir). Selçuklu sarayında hristiyan olarak yaşayan pek çok insanın bulunduğu bilinir. Fakat bu yapının şapel olarak bunlar tarafından kullanıldığını gösteren açık bir delil yoktur. Diğer taraftan bu eski kiliseye yakıştırılan Rasathane-Rasatgâh adının da sebebi bilinemez. Ortaçağ İslâm merkezlerinde bir takım rasathanelerin kurulmasına önem verildiği bilinmekle beraber, Konya'da Selçuklu sarayında da böyle bir tesis olduğunu doğrulayacak bir dayanak yoktur. Aydın Sayılı, *The Observatory in Islam and its place in the general history of the Observatory*, Ankara 1960, da Konya rasathanesinin hiç adı geçmemektedir. Halbuki Löytved, aşağıda not 39 daki yerde, s. 21, not 2 de Babaköylü Şeyh Ahmed'in *Nuhbe* tefsiri (veya şerhi)'nde Konya rasathanesine işaret ettiğini bildirir. Bu eseri bulup verilen bilginin doğruluğunu kontrol edemedik.

Mehmed b. Ömer el-Aşıkî'nin H. 1005 (=1596) -1006 (=1597) yılları arasında yazdığı, **Menazır'ül avâlim**'de «...buranın kalesinde Eflâtun'un kabri vardır...» denilmektedir. Yani böylece Osmanlı devri içlerinde dahi, bu kilisenin Eflâtun'un kabri bulunan bir yer belki bir ziyaretgâh olarak kabul edildiğini gösterir²⁴. Matrakçı Nasuh (Nasuh es-Silâhi) nin **Beyan-ı menazil-i Irakeyn**'indeki şehir minyatürlerinden Konya'yı tasvir edeninde ise bu eski kiliseyi teşhis mümkün olmamaktadır²⁵. İ. Hakkı Konyalı'nın muhtelif vakıf kayıtlarından çıkardığına göre, burası uzun süre, herhalde İçkale sahasındaki mahallenin mescidi olarak kullanılmıştır. III. Murad devrinde yazılan H. 992 (=1584) tarihli tahrir defterinde de burası «Vakf-ı mescid-i Eflâtun der İçkale bermucib-i defter-i atik» başlığı ile kaydedilmiştir. Başvekâlet arşivindeki Karaman defteri (no. 387) nde ise mescidin evkafı olarak, Kızılkurt çiftliği, dört dönüm bağ ve tarla ile Girvat köyündeki bir çiftlik gösterilmiştir. Yine İ.H. Konyalı, Eflâtun mescidi mütevellisi olan Seyid Mehmed ve Seyid Mustafa adlarına, Kızılkurt çiftliği ile Kocaç köyünün gelirlerinin verilmesini bildiren H. 1201 Şevvali (=Temmuz 1787) tarinli bir hükmü özel elde görmüş, Konya Vakıflar müdürlüğündeki bir def-

- 24) Ekrem Kâmil, *Hicrî onuncu-milâdî onaltıncı asırda yurdumuzu dolaşan Arap seyyahlarından Gazzî-Mekkî seyahatnamesi ve «Menazır-ül Avalim»*. «İ.Ü. Tarih Semineri Dergisi» 1/2 (1937) s. 29, (Topkapı Sarayı-Revan ktp. no. 1667 deki elyazmada var. 286, 1). Bu elyazma hakkında bk. Fehmi Karatay, *Topkapı sarayı müzesi kütüphanesi türkçe yazmalar kataloğu*, İstanbul 1961, I, s. 448; Evvelce Revan köşkü ktp. ait olan (şimdiki no. 1346) bu yazma H. 1111 (=1699/1700) de istinsah edilmiştir. Ayrıca no. 1347 (evvelce Emanet haz. no. 1446) de XVII. yüzyılda, ve no. 1348 (evvelce III. Ahmed ktp. no. 1578) de H. 1089 (=1678/79 de istinsah edilmiş başka yazmaları da vardır. Kâtip Çelebi, *Cihannüma* (Müteferrika bask) s. 616 da da «Eflâtun'un kabri Konya'nın kalesindedir» denilmektedir. Bu cümle coğrafya hakkındaki eski kitaplarda tekrarlanır, kşl. Yukarıda *not 8 deki* İbrahim Hamdi Efendi, *Coğrafya*'sında da Konya'dan bahsedilirken yatırları arasında Eflâtun anılır, kşl. T. Mümtaz Yaman, *not 8 deki yerde*, s. 1212.
- 25) Bu elyazma ve minyatürleri hak. bk. A. Gabriel, *Les étapes d'une campagne dans les deux Iraq, d'après un manuscrit turc du XVIe siècle, «Syria»* IX (1928) s. 346 vd.; Hüseyin Yurdaydın, *Matrakçı Nasuh*, Ankara 1963, Konya'yı tasvir eden minyatürün gerçeğe dayanan tarafını meydana çıkarmak çok zordur. Bu resimde Mevlâna manzumesi açık surette işaretlenmiştir. Etrafı sur ile çevrili olan kısım Konya'nın dış suru olmalıdır. Alâeddin tepesi ve bunu çeviren iç kale belirtilmemiştir. Ortada iki köşesi kuleli yapının Selçuklu sarayı olması düşünülebilir. Bunun önünde çifte şerefeli minareli iki külliye biri, 1901 e kadar sağlam olan minaresi iki şerefeli İnce Minareli medrese olabilir. Fakat bu durumda Alâeddin camiini teşhis etmek imkânı olmadığı gibi, Eflâtun mescidini de minyatürlerdeki binalardan biri olarak kabul mümkün değildir.

terde ise H. 1229 (=1814) de gelirinden bir kısmının Seyid Abdurrahman'a tevcihinin bildirildiğini tesbit etmiştir²⁶. Bu kayıtlar eski kilise olan Eflâton mescidinin ondokuzuncu yüzyıl başlarına kadar mescid olarak kullanıldığını gösterir.

Bütün Osmanlı devri boyunca Konya'yı ziyaret eden seyyahların hatıratlarında şehir ve Alâeddin tepesi hakkında genel bazı bilgiler verilmekte fakat bu eski kilise ile ilgili faydalı olabilecek bir şey elde edilememektedir. Veya biz raslamadık. Nitekim 1813-14 yıllarında Anadolu'da dolaşan Macdonald Kinneir, bir vakitler tahkim edilmiş tesiri bırakan bir içkale içindeki yıkıntıların, Selçuklu sarayının kalıntıları olabileceğini yazmakla iktifa etmiştir²⁷. İngiliz seyyahı Leake'ın 1800 e doğru pek çok kitabe gördüğü Konya içkale surları tahrib olunuyor²⁸, ve şehrin bu köşesindeki tarihi eserler ihmal ediliyordu. Osmanlı hizmetindeki Alman subayı H. von Moltke, (1800-1891), 1838 de, Alâeddin tepesinde cami harabeleri (herhalde bunların bir kısmı saraya aitti) arasında çok zarif bir de kilise gördüğünü yazar²⁹. 1826 doğru Konya'ya uğrayan L. de Laborde (1807-1869), Konya surlarının, bugün birer vesika değerinde olan resimlerini yapmış olmakla beraber³⁰, bu binayı gösterecek bir açıdan çalışmamıştır. Buna karşılık Ch. Texier (1802-1871) bu tepenin resmini çizdiğinde önde Alâeddin köşkü harabesini, arka plânda ise bu yapıyı göstermiştir³¹. Ch. Texier'nin gravüründe, eski kilise, masif kitlesinin üzerinde yükselen aşırı derecede uzun kubbe kasnağı ile açık surette işaret edilmiştir. Fakat Texier'nin Anadolu hakkındaki daha yaygın genel kitabında, aynı gravür levhalar arasında yer almakla beraber, metin kısmında bu bina ile ilgili faydalı olabilecek hiçbir şey yoktur³². 19. yüzyılın ortalarına doğru, Konyanın içkalesinin sur ve

-
- 26) İ. Hakki Konyalı, *Âbideleri ve kitabeleri ile Konya tarihi*, Konya 1964, s. 351-353.
 - 27) J. Macdonald Kinneir, *Journey through Asia Minor... in the years 1813 and 1814*, London 1818, s. 221-222; ayrıca bk. aşağıda not 59.
 - 28) W.M. Leake, *Journal of a tour in Asia Minor, with comparative remarks on the ancient and modern geography of that country*, London 1824.
 - 29) H. von Moltke, *Briefe über Zustaende und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839*, (5. baskı) Berlin 1891, s. 318.
 - 30) L. de Laborde, *Voyage de l'Asie Mineure*, Paris 1838, de üç levhada Konya surları (2 lev.) ve bir genel manzara bulunmaktadır. Fakat bunların hiçbirinde Alâeddin tepesindeki eski bina görülmez.
 - 31) Ch. Texier, *Description de l'Asie Mineure*, Paris 1839-1849, s. 100.
 - 32) Ch. Texier, *L'Asie Mineure description géographique et archéologique*, Paris 1862, lev. 32; türkçesi, *Küçük Asya* (çev. Ali Suat) İstanbul 1339, 3 cilt.

yapı taşları, bir taş ocağı gibi kullanılarak yerlerinden sökülüyor ve şehrin içinde yeni yapılan resmî binalarda malzeme olarak kullanılıyordu. Bu sırada Konya'nın meşhur içkale surları da tamamen tahribe başlanmıştı. 1870 e doğru, Alâeddin tepesi, o devrin anlayışına göre «imar» edildiğinden, Eflâtun mescidi de ele alınmıştır. W. Ramsay'ın işaret ettiğine göre, Konya Rumları bir rivayet çıkarmışlardı: güya bu mescid'de namaz kılan öldürdü³³. Fakat Ramsay bu gülünç rivayeti «...fakat derhal mi yoksa sonra mı öleceğini...» belirtmiyorlar demek suretiyle ciddi kabul etmediğini gösterir³⁴. Zaten cemaati iyice azalmış olan Alâeddin camii yanında, Eflâtun mescidinin ibadet yeri olarak bir faydası yoktu³⁵. Konya'da o sıralarda vali olan Burdur'lu Ahmed Tevfik Paşa 1872 de kiliseyi bir saat kulesi haline getirmeyi uygun bularak³⁶, kubbesinin üstüne dörtköşe ahşap bir oda yaptırmış, bunun da tepesine yine ahşaptan esas saat kulesini inşa ettirmiştir. Kulenin dört cephesinde de birer saat kadranı bulunuyordu. Bu kulenin ve altındaki köşkün dışarı ile bağlantısı ise, binanın damından yukarı çıkan tek meyilli ahşap bir merdivenle sağlanmıştı.

Eflâtun mescidi böylece yeni bir hüviyet kazandıktan sonra **Saathane** olarak adlandırılmıştı. Kubbesinin tepesine ahşap saat kulesi yapılırken, apsis kısmının dış cephesine tam ortaya, buradaki bir pencerenin üstüne mermerden yuvarlak bir taş işlenmiş Sultan Abdülaziz (1861-1876) in turası ile

- 33) Kiliselerin cami olarak kullanılmaması için bu çeşit söylentiler başka yerlerde de uydurulmuştur, bunlardan bir kısmı evvelce derlenmiştir, bk. Hasluck, *Christianity and Islam*, I, s. 20 vd.
- 34) W.M. Ramsay, *Pauline and other studies in early Christian history*, London 1906, s. 170.
- 35) Ondokuzuncu yüzyılda Konya iyice boşalmış ve içkaleden uzaklaşmıştı. Daha 17. yüzyılda bile Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, s. 21 (yeni baskısı, *Evliya Çelebi seyahatnâmesi*, IV, s. 216), Alâeddin camiinin cemaatinin az olduğunu yazar.
- 36) Osmanlı hâkimiyetinin son devrinde, İmparatorluğun başlıca şehir ve hatta kasabalarında birer saat kulesi yapılmasına önem verilmiştir. Bunların değişik üslûp ve mimarileri olduğu gibi, birçoğu da eskiden kalmış bir yapıdan faydalanılarak kurulmuştur. Meselâ Edirne saat kulesi, şehrin Roma-Bizans devirlerine ait bir kale burcu üzerine oturtulmuştu. Erzurum saat kulesi ise, Saltuklular devri eseri bir minarenin üstüne inşa edilmiş ve hatta bunun çok değerli tuğla kitabesinin kısmen bozulmasına da sebep olmuştu. Bir kaç örneğe dayanan ve az sayıda resimli, çok kısa bir denemede saatkuleleri üzerinde durulmuştur, bk. F.K. Kienitz, *Osmanische Uhrtürme, Ein Stück Kulturgeschichte aus alten türkischen Staedten*, «Mitteilungen-Deutsch-türkischen Gesellschaft» sayı 54 (1963) s. 2-5. Son Osmanlı devri saatkuleleri hakkında bir çalışma hazırlamaktayız.

uzunca manzûm bir de kitabe yerleştirilmişti. O devirde, Vilâyet mektup-çusu olan Halet Bey tarafından yazılan bu tarih, yayınlanan bir kopyasından öğrenildiğine göre şöyle idi :

Şehin Şâh-ı cihan Abdülaziz Han ahd-i adlinde
Döner hep mihver-i bâlâda çarh-ı a'zam-ı devlet
Dönüp tam sâate gitmektedir doğru mesâlih hep
İyâr-ı adl ü temkini vereli mülke temşiyet
Bu bâlâ kulle de ser çekti işte evc-i âlâya
Bulunca sâye-i lutfunda tâc-ı cevher-i ziynet
Ede müzdâd ömrün her dakika ol şehin Mevlâ
Tanîn endâz-ı dehr oldukca bang-i sâat-i kudret
Bu bünyâd-ı gihin tecdîdine Hâlet dedim tarih
Rasadgâh-ı Felâtun'ken yapıldı kulle-i sâat

رصدگاه فلاطونکن بابلدی قلہ ساعت

1289 (=1872)

Maalesef bina tahrip edildiğinde bu tura ve kitabe de ortadan kaybolmuştur. Yukarıdaki kopya, Abulkadir Erdoğan tarafından yazılmış ve Konya hakkındaki kitaplarda yayınlanmıştır³⁷. Kubbesinin üstü saat kulesi haline getirildikten sonra, Eflâtun mescidinin içi, bütün pencereleri örölmek suretiyle bir anbar, bir depo haline getirilmiştir. Konyalı, çocukluğunda burasının gaz deposu olarak kullanıldığını yazar. Daha sonraları Pace ise, içeride cephaneye olduğunu ve bu yüzden içeriye giremediğini bildirir. Bina, herhalde saat kulesi olduğu sırada dıştan badana edilmiş ve eski fotoğraflarda görülen beyaz dikey çizgiler de çekilmiş olmalıdır. Fakat bundan sonra artık bir daha bir bakım görmemiştir. Elimize geçen bazı fotoğraflarda saat kulesi olan ahşap katların iyice bakımsız durumda bulundukları dikkati çe-

37) Bu kitabe kopyasının ilk defa Hamdizade Abdulkadir [Erdoğan] tarafından, *Saat kulesi*, «Ocak» dergisi, sayı 14 (Konya 31 Mart 1334) s. 115-116 de yayınlandığı bilinmektedir. (bu dergi H. Tarık Us ktp. de vardır). Kitabe metni ayrıca şu yayınlarda vardır: Sarre, *Konya köşkü*, Ş. Uzluk tarafından yazılan notlar, s. 107; M. Önder, *Mevlâna şehri Konya*, Konya 1962, s. 456; İ. Hakkı Konyalı, *Konya tarihi*, s. 353.

ker. Yalnız arada, saatin bulunduğu ufak köşkün üst pencerelerinin değiştirildiği anlaşıyor. Bunlar önce açıkken sonra panjurlu olmuştur.

Yirminci yüzyılın başlarında Konya yeniden Batı âlemince tanınmaya başladığında, seyyah rehberlerinde veya Konya hakkındaki genel kitaplardan buradan bir iki kelime ile bahsedildiği görülür. Çoğunda eski Eflâtun mescidi sadece **Saathane** adı ile belirtilmiştir³⁸. Bu sıralarda Konya'da Alman konsolosu olan Löytved, bu şehre dair yazdığı kitabında buradan bahsetmiş, İstanbul Asar-ı atika müzesi uzmanlarından G. Mendel (1873-1938) Konya hakkında göremediğimiz makalesinde tepenin bir krokisinde kilisenin yerini göstermiştir³⁹. Buna karşılık bir Konya monografyası meydana getirmeye çalışan C. Huart işe yaracak hiçbir bilgi vermemiştir⁴⁰. Bu yıllarda bu tarihî yapının pek çok fotoğrafı da çekilmiş, bunlardan bazıları yabancı⁴¹ bazıları ise yerli yayınlarda⁴² basılmıştır. 1884 de Konya'ya gelen Amerikalı J. R. S. Sterrett'in işaret ettiği gibi, bu sıralarda Âlaeddin tepesindeki bütün eski yapıların taşları, yapı malzemesi olarak sökülüp götürülüyordu⁴³.

-
- 38) V. Cuinet, *La Turquie d'Asie*, Paris 1896, I, s. 821; Meyers Reisebücher, *Türkel, Rumaenien, Serbien, Bulgarien*, (7. baskı) Leipzig-Wien 1908, s. 354; K. Baedeker, *Konstantinopel...*, (2. baskı), Leipzig 1914, s. 291.
- 39) J.H. Löytved, *Konia, Inschriften der seldchukischen Bauten*, Berlin 1907, s. 21; Mendel, hakkında bk. yukarıda not 10.
- 40) Cl. Huart, *Konia, la ville des derviches tourneurs-Souvenirs d'un voyage en Asie Mineure*, Paris 1897, s. 152 (...La tour de l'horloge est le choeur d'une ancienne église byzantine, dont la forme arrondie est très frappante...), aynı tarihlerde Konya'ya uğrayan F. Sarre de bu yapıdan sadece bir iki kelime ile bahseder : *Reise in Kleinasien-Sommer 1895, Forschungen zur seldjukischen Kunst und Geographie des Landes*, Berlin 1896, s. 34 (An dem schon erwachten Hügel vorüber, von dem eine kleine byzantinische Kirche...herabschauen...).
- 41) Bu yapının yıkılmadan önceki durumunu aksettiren çeşitli fotoğrafları, yabancı yayınlardan bazılarında bulunmaktadır, bk. W.M. Ramsay, *Pauline and other studies*, London 1906, başlık sahifesindeki foto, aynı resim W.M. Ramsay, *The cities of St. Paul their influence on his life and thought*, London 1907 (tıpkıbasımları, Michigan 1960, 1963, 1965, 1967) s. 381, lev. XIV; W.M. Ramsay — G.L. Bell, *The Thousand and One Churches*, London 1909, s. 403-404, res. 328-330; ayrıca bk. aşağıda not 47 deki yerde.
- 42) Yapının fotoğrafları ile hakkında kısa notlar yerli dergilerden bazılarında basılmıştır, bk. «*Servet-i finun*» XXIV, sayı 603 (1318) s. 69; «*Şehbal*» IV, sayı 90 (1329) s. 348. Yıkıldıktan sonra bu eski Bizans kilisesi hakkında birer resim ile birlikte kısa notlar şu yeni yayınlarda bulunmaktadır: Mesut [Koman], *Konya şehrinde Selçukilerden evvelki devirler*, «*Konya Halkevi Dergisi*» sayı 5 (1937) s. 311-312;

Hatta «imarıcı» vâlilerden biri 1905 de, Selçuklu sanatının eşsiz eserlerinden olan Âlaeddin köşkü denilen kasrı da yıktırmağa giriştiğinde konsolos Löytved bunu önlemiş ve vâliden şu cevabı almıştı: «Hiç tasalanmayın, yerine derhal yeni bir köşk yaptırtacağım!» Herhalde bu cevabı veren vâli, yukarıda adı geçen Cevat adındaki şahıs olmalıdır. Ve nihayet bu değerli eser 5 Nisan 1907 de yıktırılmış veya kendi kendine yıkılmıştır⁴⁴. 1895 de Konya'ya gelmiş olan F. Sarre (1865-1945) kilise hakkında bir inceleme yapmamış, fakat elde ettiği bir plân üzerinde tam yerini işaretlemiştir. H. Rott da 1906 yılında Anadolu'da yaptığı incelemeler sırasında Konya'ya uğradığında Saat kulesi olan eski kiliseyi görmüş, kitabında bunu bir kaç cümle ile anlatmıştır «...tepede İkonion metropoliti Amphilokios'a izafe edilen kilise bulunmaktadır. Bu birçok defa yenilenmiş bir Orta Bizans devri yapısı olup, bugün saat kulesi haline getirilmiştir. Kuzey ve güney cephe-lerinde, kademeli kemerler içinde olan ikiz pencerelerinin etrafı ile iki sıra halinde kör pencerelere sahip kubbe kasnağının tuğladan yapılmasına karşılık, duvarlarının diğer kısımları moloz taşlarından ve devşirme parçalardan örülmüştür».⁴⁵

1880 yıllarındanberi 1914 e kadar devamlı bu bölgede araştırmalar yapan W. Ramsay ise, Miss Bell ile hazırladığı büyük kitabında, Eflâton mes-

Mehmed Önder, *Konyada Selçuklulardan önceki devirlere ait eserler üzerine kısa notlar*, «Anıt» sayı 30 (1962) s. 25-27; ay. yz. *Mevlâna şehri Konya*, s. 454-457; İ. Hakkı Konyalı, *Konya tarihi*, s. 351; ve yine İ. Hakkı Konyalı tarafından yayınlanan «*Tarih Hazinesi*» dergisi, sayı 15, s. 801.

43) J.R.S. Sterret, *Preliminary report of an archeological journey made in Asia Minor during the summer of 1884*, «*American School of Classical st. at Athens*» (Boston 1885) ayrışım s. 15: surların malzemesi bir taş ocağı gibi kullanılıyordu.

44) J. Strzygowski, *Der Kiosk von Konia*, «*Zeitschrift für Geschichte der Architektur*» I (1907/08) s. 3-9, kşl. aynı cild s. 134 deki not. Vâlinin 1905 deki yıktırma teşebbüsünü Loytved önlediğinde şu cevabı aldığını yazar: «Sorgt Euch nicht, ich baue sofort einen neuen Kiosk». Ayrıca bk. H. Ethem (Eldem), *Asar-ı atika-ı milliyemiz nasıl mahv oluyor*, «*Şehbal*» sayı 36 (1327) s. 227-229; Kemaleddin, *Konya'da Âlaeddin Sarayı asar-ı bakiyesi*, «*Yeni Mecmua*» I, (12 Temmuz 1917) s. 29-31.

45) H. Rott, *Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien*, Leipzig 1908, s. 95-96. Rott, kilisenin fotoğraflarını kitabının ikinci cildinde yayınlacağını bildirmekte ise de (kşl. s. 96, not 1) bu cilt hiçbir vakit basılmamıştır. Yazar ayrıca, bu yapıyı Side, İslâmköy kiliseleri ile Çanlıkilise'ye benzetmektedir. Bu hususdaki görüşünün sebeblerini açıklamadığından bu iddiası boşlukta kalmaktadır. Bizim görüşümüze göre plân ve üstyapı bakımından Konya kilisesi ile bunlar arasında bir benzerlik yoktur.

cidi olan bu kilisenin bir kaç fotoğrafı ile beraber ilk defa olarak bir de plânını yayınlamıştır⁴⁶. Pek iyi olmamasına rağmen bu plân şimdiki halde, yapının mimari durumunu gösteren tek vesikadır. Bu planda binanın mescid olduğunu belli eden, ve vaktiyle F. Nafiz Uzluk'un da gördüğü mihrap işaretlenmiştir.

İlk dünya harbi sıralarında vâli Muammer bey zamanında yapının tepesindeki ahşap oda ile saat kulesi sökülüp kaldırılmış ve kubbenin üstü tekrar muntazam kiremit ile örtülmüştü. Bu sıralarda burası cephanelik olarak kullanılıyordu. Konya'yı ziyaret eden İtalyan B. Pace, Eflâton mescidinin bu son durumunu aksettiren güzel bir fotoğrafını yayınlamış, hakkında kısa ve özlü bilgi vermiştir⁴⁷. İlk dünya savaşından az sonra, Kurtuluş savaşı sırasında anlaşılmayan bir sebepten (1921 de ?) temellerine kadar yıktırılarak ortadan kaldırılmıştır⁴⁸. Bina tamamen unutulmuşken, yıkılmasından otuz yıl sonra, Platon'un mezarını bulunduğu (!) dair havadisler yayılmış ve bu hususda günlük gazetelerde bir iki haber çıkmıştır⁴⁹. Bu keşif (!) de basını bir kaç gün ilgilendirdikten sonra unutulmuştur. Böylece Bizans devrinin bu adı kesinlikle bilinmeyen (belki Amphilokios belki Hagios Platon ?) kilisesi ve Selçuklu devrinin Eflâton mescidi tarihe karışmıştır.

46) W.M. Ramsay ve G.L. Bell, *The Thousand and One Churches*, London 1909, s. 403-404, res. 328, Miss Bell tarafından çizilen bu plân örtü sistemini yeterli surette göstermemekle beraber bu hususda bugün için elde olan tek vesika olarak değerlidir. Bell, *ay. esr.* s. 404 de, yapının kuzey-batı köşesindeki kısmın üzerini bir kubbenin örttüğünü yazmakta ve bunun Türk devrine ait bir inşaat olabileceğini tahmin etmektedir. Halbuki plânda bu kubbe işaretlenmemiştir.

47) B. Pace, *Ricerche archeologiche nella regione di Conia-Adalia-Scalanova 1914 e 1919*, «*Annuario della R. Scuola arch. di Atene e delle missioni Italiane in Oriente*» III ve VI-VII (Bergamo 1926) s. 354 (ayrışım s. 104) de res. 8 de yapının fotoğrafı, s. 353 vd. (ayrışım s. 103 vd.) de hakkında bilgi verilmiştir.

48) Yıkılanın kim olduğu kesinlikle anlaşılmamaktadır, M. Koman, *not 23 deki yazısında*, s. 312 de sadece: «...kazaya kurban gitti...» der; İ. Hakkı Konyalı *yukarıda not 11 deki makalesinde*, bu işin Fahreddin [Altay] Paşa tarafından yaptırıldığını yazar; Ş. Uzluk ise *Konya köşkü*, tercümesinde, s. 95 not 3 ve 107, belediye başkanı Muhlis [Koner] in adını vermektedir. Muhlis Konei üç defa Belediye başkanı olmuştur.

49) Bu haberlerin gazetelerde çıkması üzerine bazı cevaplar da yayınlanmıştır, bunlardan bir tanesi Adnan Adıvar tarafından *Cumhuriyet* gazetesinde (3 Mart 1951) de «İlme hürmet de hamiyettir» başlığı ile bir başkası da İ. Hakkı Konyalı tarafından Ali Rıza Nalbandoğlu adındaki bir okuyucuya cevap olarak «*Tarih Hazinesi*» dergisi, sayı 7 (Şubat 1951) kapak iç yüzünde yayınlanmıştır.

III

Mimarisi

Elimize geçmiş olan plânına ve fotoğraflarına göre Eflâtun mescidi olan eski Bizans kilisesi ilk mimari biçimini koruyamamıştı. Bazı kısımları daha eskiden ortadan kalkmış, bazıları da Selçuklu veya Osmanlı devirlerinde değişikliğe uğramıştı. Yapının son şekli ile güdük olduğu muhakkaktı. Narthex kısmı ortadan kalktıktan başka, yarım yuvarlak büyük bir çıkıntı teşkil eden esas apsisin iki yanındaki küçük apsisler de değişik bir görünüşe sahiptiler. Bunlardan sağdaki (güneydeki) içeride yarım yuvarlak biçimini koruyabilmiş, dışarıda ise fazla taşkın olmayan bir çıkıntı teşkil etmişti. Bu çıkıntı mahya çizgisine kadar yükselmiyor, cephenin ortalarında kalıyordu. Halbuki soldaki (kuzey'deki) yan apsis hiç mevcut değildi ve burada düz bir duvar bulunuyordu. Yapının bütün kuzey cephesi ile birlikte bu kısmın da geç bir devirde yenilenmiş olduğuna ihtimal verilebilir. Yapının batı cephesi de elimizdeki tek ve pek net olmayan fotoğraftan anlaşıldığı kadarı ile tamamen düz ve kapalı bir cephe halinde idi. Bizans devrinde burada bir narthex bulunacağına ve esas giriş veya girişlerin bu tarafda açılması gerektiğine göre, aslında buranın başka bir mimari düzende olması beklenirdi. Herhalde bu cephe de Türk devrinde bu şekli almıştı. Yapının sanat bakımından orijinal ve en dikkate değer cephesi güney tarafındaki idi. Burada başlıca iki kısım dikkati çekiyordu. Hafifçe çıkıntı teşkil eden doğu kısmı Bizans duvar işçiliğini en iyi aksettiren parça idi. Burada yukarıda içiçe çifte kademeli tuğla bir kemerin içinde bir ikiz pencere açılmıştı. Kemerleri ve kenarları tuğladan olan bu ikiz pencereyi ortadan ayıran sütun kaldırılarak içerisi doldurulmuştu. Pencere kemerleri ile büyük kemer arasında kalan duvar sathı ise, tuğladan örgü şeklinde bir dolgu ile kapatılmıştı. Aynı cephenin batı kısmında ise büyük bir sivri kemerin içine açılmış bir kapı bulunuyordu. Bu kapı kemeri o derecede açık Türk mimari uslubundadır ki, hiç şüphe edilmeksizin bunun Türk devrine ait olduğu söylenebilir. Mescidin mihrabı da bu cephenin iç tarafında bulunmasına rağmen, kapının aksi tarafındaki duvarda yani mihrabın karşısında yapılmayıp, aynı duvarda açılmasının sebebi, Alâeddin tepesinin bu tarafının önemli oluşunda aranmalıdır. Bu yüksek sivri kemerli kapı, Bizans kilisesinin Eflâtun mescidi olurken, Türk mimarisinin bir elemanı ile zenginleştirildiğini isbat ediyordu. Apsis yarım yuvarlak son derecede sade bir çıkıntı halinde idi. Genellikle Bizans kilise-

lerinde bu kısımda raslanan teferriat burada yoktu. Yapının mahya hattı düz bir hat haline getirilmiş ve bir kirpi saçak yapılarak üstü kiremit ile örtülmüştü. Ramsay ve Bell'in basit plânlarında işaretlenmediğinden, yapının esas mekânından başka kısımlarının iç örtüsünü de tesbit edemiyoruz. Fotoğraflardan anlaşıldığı kadarı ile, moloz taşı ve tuğladan yapılmıştı, ve masif görünüşlü, kapalı, sert bir kitle teşkil ediyordu. Cephelerde, yukarıda bahsi geçen, büyük kemer içindeki ikiz pencere istisna edilecek olursa, zaten sayıları pek az olan bütün pencereler Türk devrine aitti. Bunların söveleri iri taş bloklarından meydana getirilmişti. Böyle birer pencere ana apsisin ortasında ve yan apside açılmıştı. Yan cephelerde de aynı biçimde pencereler vardı.

Eflâtun mescidi olan kilisenin en fazla dikkati çeken tarafı hiç şüphesiz ortasında yükselen kubbe kasnağı idi. Tuğladan yapılan ve nisbet bakımından aşırı denilecek derecede yüksek olan bu kasnak yuvarlak gibi görünmekle beraber aslında onaltı köşeli bir çokgen meydana getiriyordu. Bu çokgenin her yüzünde tuğladan iki kademeli birer kemer içine alınmış ince uzun bir pencere ile alternatif olarak bir korniş bulunuyordu. Bu pencere dizisinin üstünde yine kademeli kemerler içinde bir sıra niş dolaşıyordu. Bunlara niş diyoruz. Çünkü fotoğraflarda hepsinin de içleri dolu, kapalı görünmektedir. Esasında bunların da içlerinde birer pencere açıklığı olduğunu da hesaba katmak mümkün olabilir. Bu ikinci dizinin üstünde de tamamen yuvarlak olarak kasnak daha yükseliyor, ve bir kirpi saçakla son buluyordu. Bizans mimari karakteri bu kasnakda açıkca bellidir. Yalnız şu var ki, çift sıralı kemerleri ile bu kasnak Bizans kubbe mimarisinde istisnaî bir yere sahipti. Bizans mimarisinde böyle çift dizi kemerli yüksek kasnaklı kubbe, Selânik'de 11. yüzyılın ortalarına ait Panagia Khalkeon kilisesi (Türk devrinde : Kazancılar camii) nde görülür⁵⁰. Böyle bir kubbenin, Edirne'de bugün artık hiçbir izi kalmayan Ayasofya kilisesi (sonra camii) nde de bulunduğu sanılmaktadır. Yalnız bu binada belki 6. yüzyıllara ait bir esas yapı, geç bir devirde tamir ve takviye edildiğinde orta kısmına çift kemerli ve üstte bir sıra niş bulunan kasnağa sahip bir kubbe yapılmıştı⁵¹. Bulgaris-

50) Ch. Diehl, M. Le Tourneau ve H. Saladin, *Les monuments chrétiens de Salonique*, Paris 1918, s. 153-163, lev. L - LIII; D.E. Evangelidis, *He Panagia ton Khalkeon*, Selânik 1954, lev. 1, 2, 4, 5; G. Zographakis, *Saloniki*, Atina tz., res. 42 ve 43; Karoline Papadopoulou, *Die Wandmalereien des XI. Jahrhunderts in der Kirche Panaghia ton Khalkeon in Thessaloniki*, Graz-Köln 1966, s. 19 rölövesi, ve lev. 1-2.

51) S. Eyice, *Bizans devrinde Edirne ve bu devire ait eserler*, Edirne Fethinin 600.

tan'da Zemen'deki küçük kilisenin (14. yüzyıl) kasnağı da iki sıra kemerlidir⁵². Konya'daki eski kilisenin de Konya'nın Türk idaresine geçmesinden az önce, 10. veya 11. yüzyılın başlarında yapıldığına veya hiç değilse bu kubbesinin inşa edildiğine ihtimal verilebilir.

Plân bakımından ise fazla bir iddiada bulunmaya imkân yoktur. Zamanla çok değişikliğe uğramış olduğundan esas biçimini tahmin etmek de, binanın aslı da ortada olmadığına göre çözümlenemez hale gelmiştir. Dışarı tek taşkınlığı teşkil eden apsis, içeride ikisi apsis duvarına gömülü, ikisi ise serbest dört pâyenin meydana getirdikleri kare üzerinde yükselen kubbe, bu karenin üç tarafındaki mekânları ile yapı, Orta Anadolu'da karşılaşılan bir plân tipinin temsilcisi olabileceği tesirini bırakmaktadır. Bu plân tipinin en mükemmel örneği ise Sivri hisar⁵³ ile Çukurken⁵⁴ ve Meram⁵⁵ daki kiliselerdir. Konya'nın bu eski kilisesi, Bizans mimarisi hakkındaki genel yayınlarda pek nadir olarak anılmıştır⁵⁶.

İlk mimarî biçiminin çok bozularak çağımıza kadar gelmesine rağmen, Konya'daki Eflâtun mescidi, Orta Anadolu'da oldukça yaygın sayılabilecek bir plân tipinin temsilcisi olduğu tesirini bırakıyordu. Şimdiye kadar bu husus dikkati çekmiş olmamakla beraber, yukarıda işaret ettiğimiz misaller ile birlikte bu yapı başlıbaşına bir grup teşkil etmekte idi. Diğer taraftan eski Kappadokia yani Nevşehir-Göreme bölgesindeki kayaya oyulmuş kilise ve manastırlar arasında da bu plân tipinin temsil edilmiş olduğu dikkati çeker. Ortahisar'da Cambazlı kilise de, tamamen tüf kitlesi içine oyulmuş olmakla beraber ana mekânda iki sütun bulunmakta. bunlar ile apsisin iki yanındaki pâyelerin meydana getirdikleri kare üstünde kubbe bulunmaktadır.

yıldönümü Armağan kitabı, Ankara 1965, s. 69-71, res. 8-9 (Burada s. 70 de son satırdaki *birinci* kelimesi *ikinci* olacaktır).

- 52) B. Filov, *Geschichte der Altbulgarischen Kunst*, Berlin-Leipzig 1932, s. 59, lev. 29 b; Bulgar Akademisi, *Kratka historia na Bulgarskata arhitektura*, Sofia 1965, s. 109 ve res. 104.
- 53) Ramsay ve Bell, *Thousand and One Churches*, s. 376 vd. res. 300 (plân), res. 301-310 (fotoları); Rott, *Kleinasiatische Denkmäler*, s. 276, res. 101.
- 54) Ramsay ve Bell, *ay. esr.* s. 382, res. 311 (plân) 315 (resim ve fotoları).
- 55) Gertrude Bell, *Notes on a journey through Cilicia and Lycaonia*, «*Revue Archéologique*» (1907) s. 27-30, res. 22-25.
- 56) J. Ebersolt, *Monuments d'architecture byzantine*, Paris 1934, s. 164 de bu yapının tipini belirli bir surette ayırd edememiş ve bunu simetrik olmayan bir misal olarak göstermiştir. G. Dimitrokallis, *Oi stravroeideis Engegrammenoi naoi tes Mikras Asias-Les églises du type de la croix inscrite de l'Asie Mineure*, «*Mikrasiatikon Khronikon*» XIII (1967) s. 157, res. 71.

Böylece bu oyma kilise, Konya'daki Eflâtun mescidi olan yapının yakın bir benzeridir⁵⁷. Alâeddin tepesindeki bu yapı, dış mimarisini aksettiren eski fotoğraflardan anlaşıldığı kadar ile, çok eski bir tarihe ait değildi. Konya metropoliti Amphilokios devrinde, yâni dördüncü yüzyılda yapılmış olabileceğine ihtimal vermek pek mümkün değildir. Yerinde daha eski bir dinî yapı olsa bile, böyle bir ihtimali de destekliyecek bir bilgi yoktur. Herhalde Eflâtun mescidi olan kilise, Orta Bizans devri içinde inşa edilmiş olmalıydı. Tarihlendirilmesi hususunda şimdilik daha fazla birşey söylenemez.

*
* *

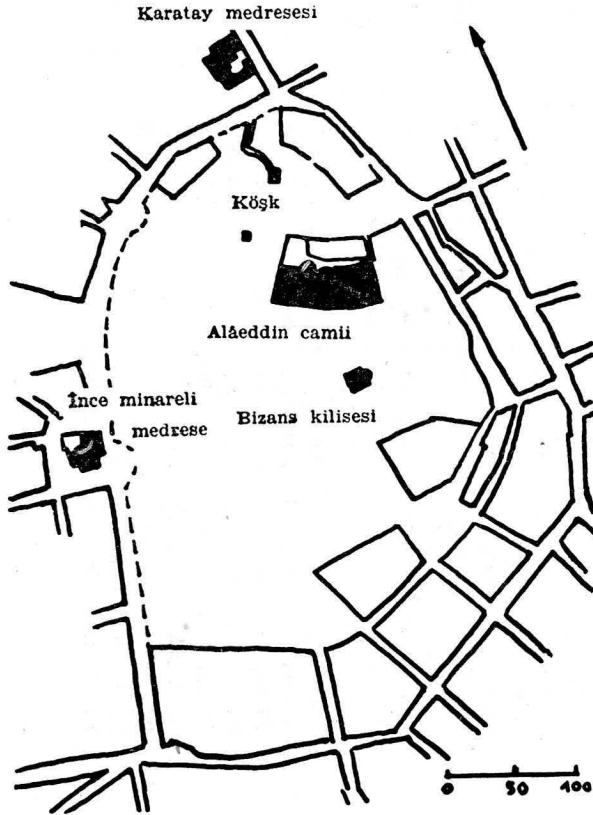
Eflâtun mescidi denilen bu eski Bizans kilisesi hakkında bulunanları bir araya getirmek suretiyle yaptığımız bu çalışmanın, Konya'nın bu eski eserini şimdiye kadar bilinenden daha tam bir halde tanıtılabildiğini sanıyoruz. Uzun yüzyıllar Konya'nın bir âlameti olan bu tarihî eserin yalnız bir Bizans hatırası olmayıp, aynı zamanda Selçuklu ve Osmanlı devirlerinin de bir temsilcisi olduğu ne yazık ki hesaba katılmaksızın, yıkılıp kaldırılmış ve böylece Alâeddin tepesinin tarihi topoğrafyası çok değerli ve önemli bir elemanından mahrum bırakılmıştır. Aynı tepe, Dünya müzecilik tarihi bakımından başka bir benzerine az raslanır surlarının⁵⁸, Türk medeniyet tarihi bakımından eşsiz değerdeki Selçuklu sarayı ve onun son kalıntısı olan Alâeddin köşkü denilen Kılıç Arslan kasrının⁵⁹ ve nihayet bu Eflâtun mescidinin yıktırılmaları ile zengin tarihinden çok şey kaybetmiştir⁶⁰.

57) M. Thierry ve N. Thierry, *Une nouvelle église rupestre de Cappadoce: Cambazlı kilise à Ortahisar*, «*Journal des Savants*» (1963) s. 5-23; ayrıca bk. Dimitrakakis, yukarıda not 56 daki yerde, s. 159-160.

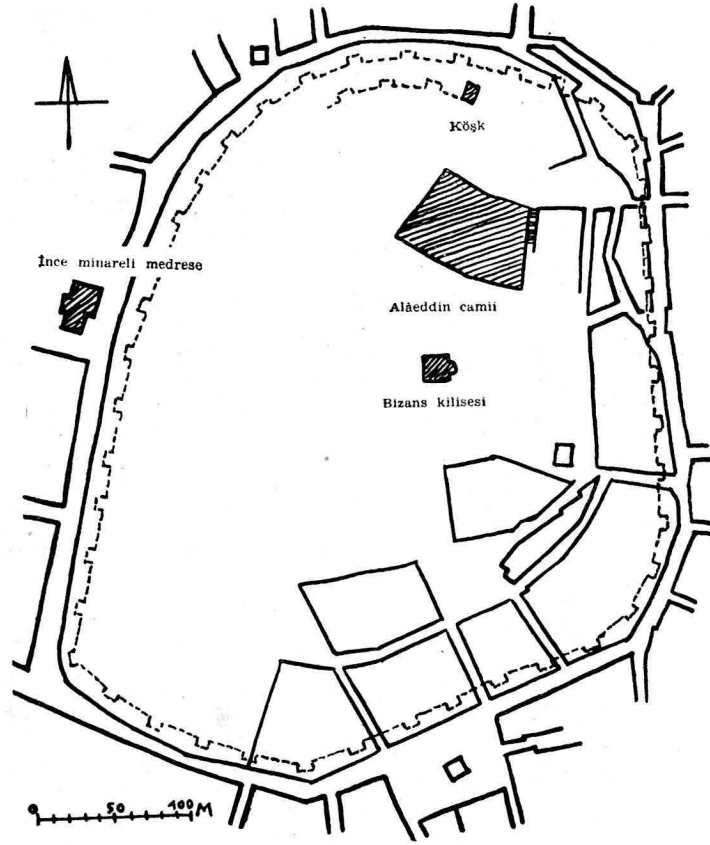
58) Konya surları Dünya müzecilik tarihinde bir sembol olarak kabul edilebilir. Önceki devirlere ait her çeşit işlenmiş parça onları korumak gayesi ile ve aynı zamanda bu surların dış taraflarını süslemek için, duvarların yüzeylerine yerleştirilmiştir. Böylece Konya surları bir bakıma Ortaçağ'da Selçuklu Sultanı tarafından kurulmuş bir taş eserler müzesi (*lapidarium*) idi.

59) Konya'da 1807 de uğrayan G. A. Olivier, bir tepe üstündeki sarayı harap bir halde görmüştür. Hatta bunun bir kısmı yıktırılmıştır. «Fakat kalan parçalarından anlaşıldığına göre bu saray evvelce hayli geniş olup, oldukça müstesna bir mimariye sahipmiş» demektedir, kşl. G. A. Olivier, *Voyage dans l'empire Othoman...*, Paris 1807, VI; S. Eyice, *Eski seyahatnamelerde Türkiye ve İstanbul: G. A. Olivier*, «*Türk Yurdu*», sayı 266 (1956) s. 652.

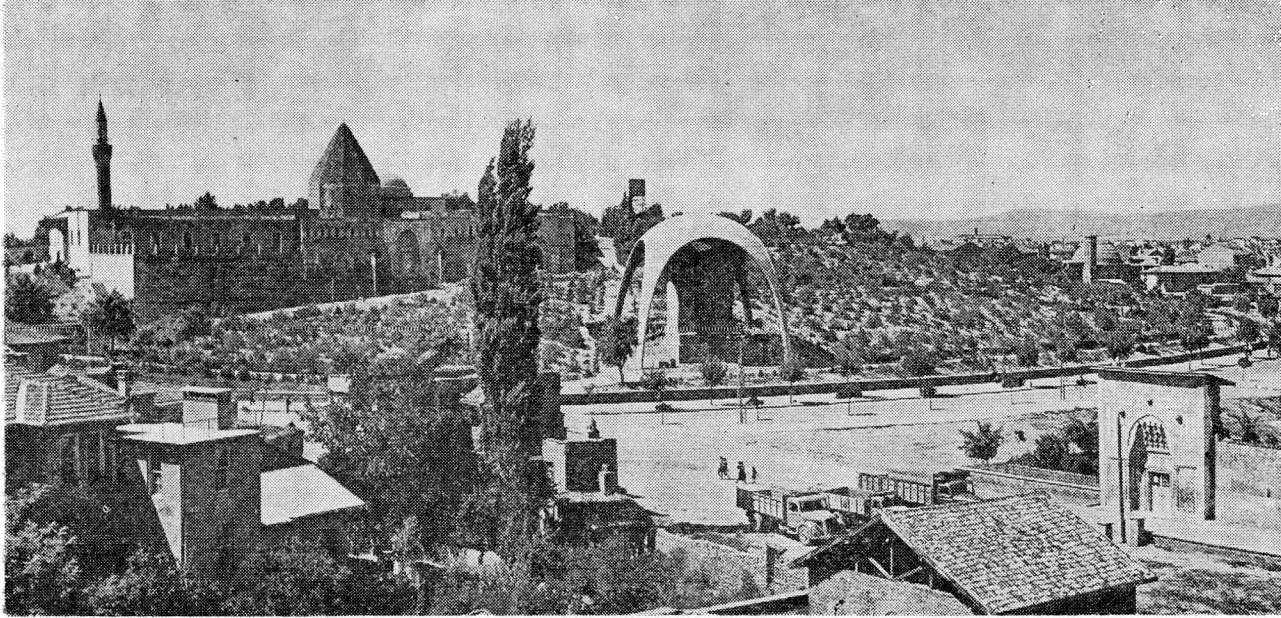
60) Son büyük tamiri gerektiren tehlikeli durum başgösterdiğinde, Alâeddin camiinin tamamen yıkılıp, yerinde arkeolojik inceleme ve araştırmalar (!) yapıldıktan sonra yeniden inşası teklif edilmişti. Çok şükür bu proje önlenibilmiş ve Türk sanatının bu büyük eserinin olduğu gibi tamirine, sadece avluda bazı araştırmaların yapılmasına girişilmiştir.

Res. A — Mendel'in krokisinde Alâeddin tepesi.

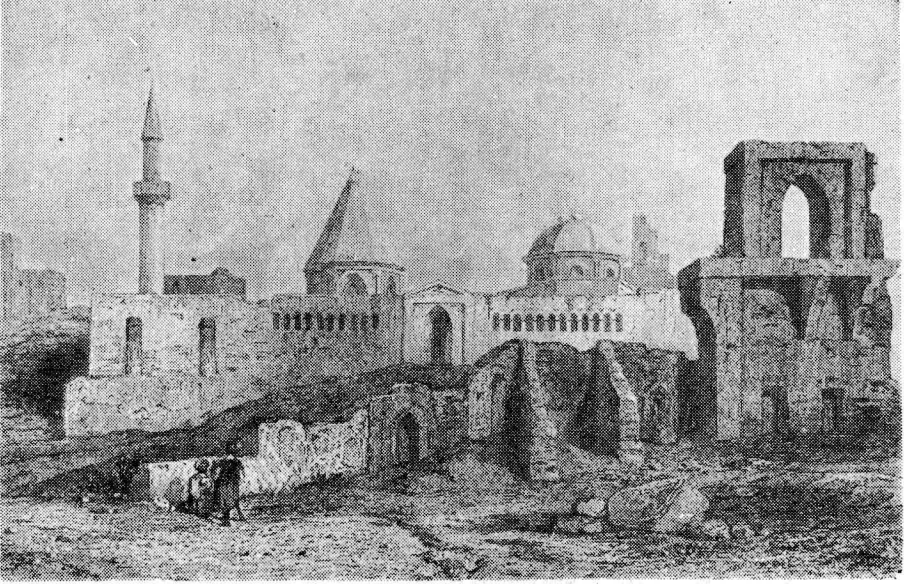

Res. B — Hakkı Bey ile Krecker'in çizip, Sarre tarafından yayınlanan Alâeddin tepesi krokisi.

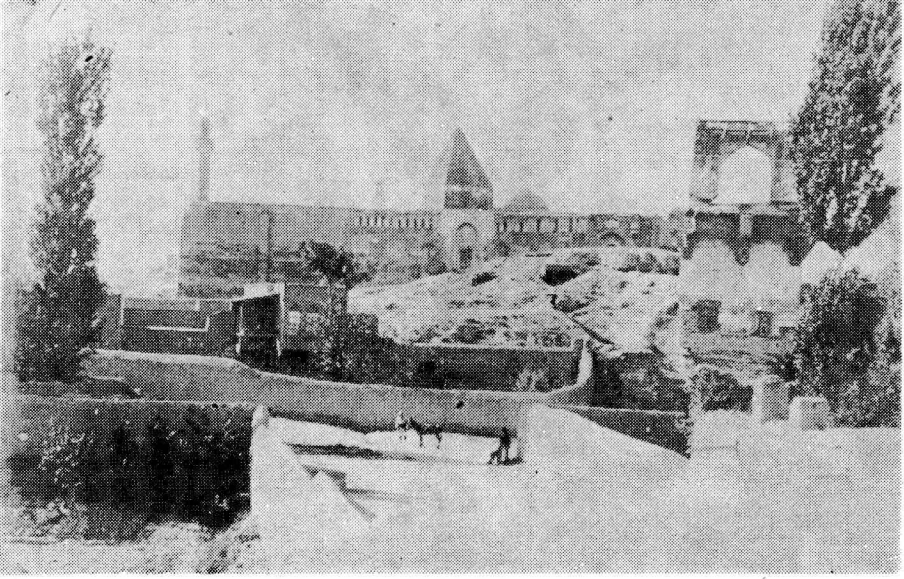

Res. 1 — Alâeddin tepesinin bugünkü görünüşü.

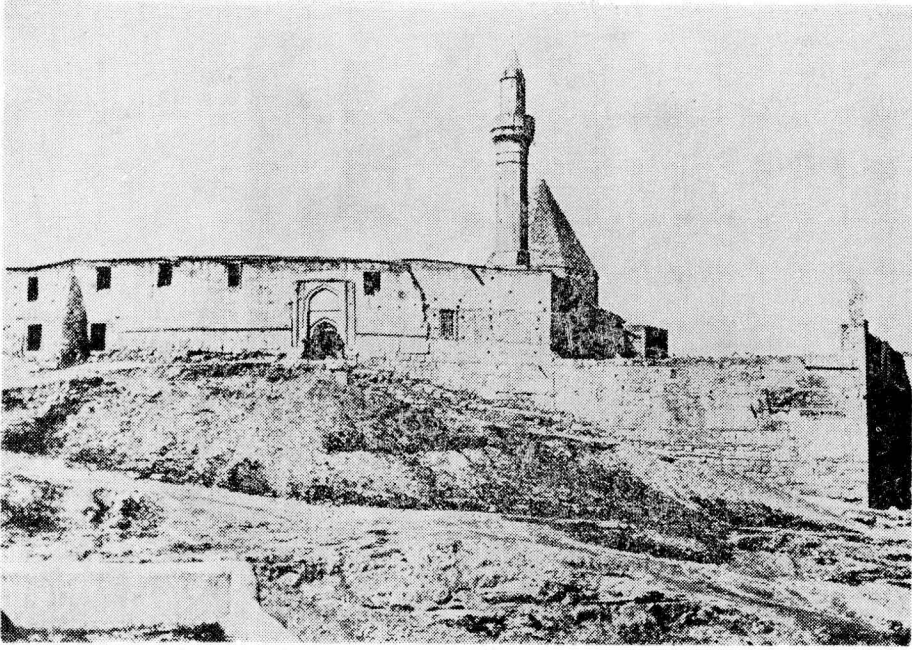
Solda yukarıda Alâeddin camii, ortada köşk kalıntısı, sağda kenarda Karatay medresesi kapısı, küçük Karatay medresesi kalıntısı (çifte meyilli kiremit örtülü sundurma altında), sağda arka plânda İnce minareli medrese.

Res. 2 — Alâeddin tepesinin 1838 deki görünüşü (Ch. Texier'den) Solda arka plânda Eflâtun mescidi olan kilise.

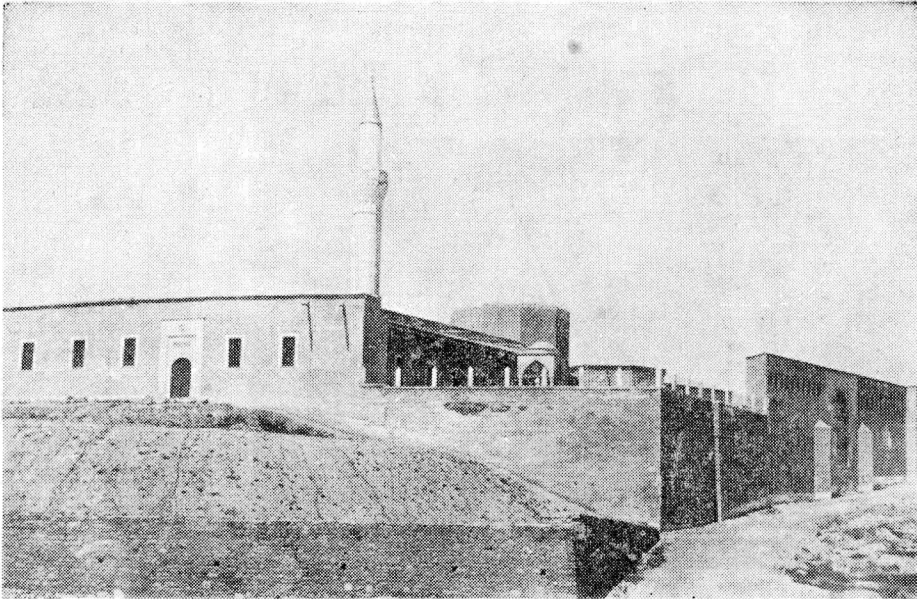

Res. 3 — Alâeddin tepesinin 1880 e doğru çekilmiş fotoğrafı.
Sivri külâhlı türbenin solunda saat kulesinin ucu farkedilmektedir.

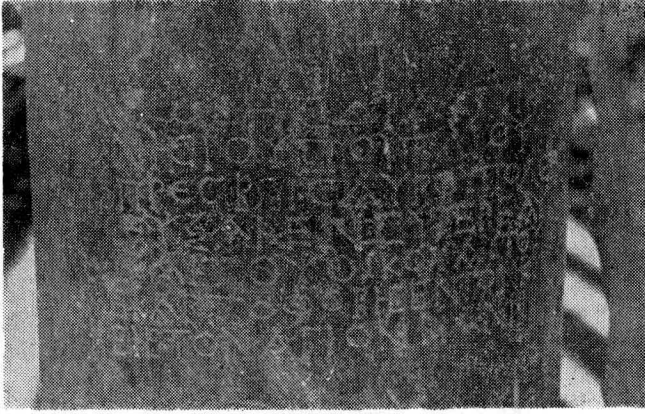
Res. 4 — Alâeddin camiinin çok eski bir fotoğrafı.

Yan duvarın orijinal mimarisi ile yan kapı aslı şekli ile görülmektedir. Avluda küçük açık türbe yoktur.

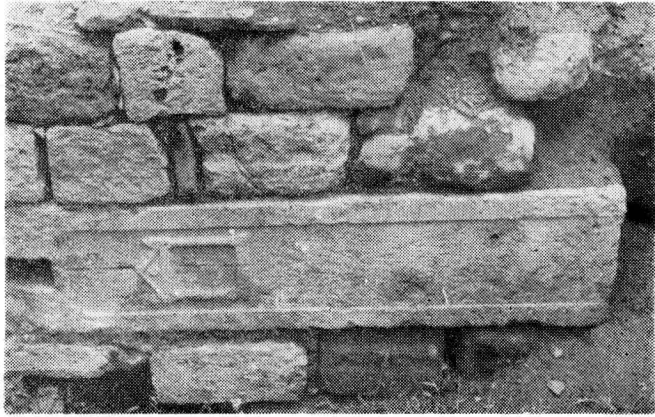

Res. 5 — Alâeddin camii geçen yüzyılın sonlarında.

Yan cephe ve kapı değişmiş, avlu duvarı yeniden yapılmış ve avluda küçük bir açık türbe inşa olunmuştur (bugün bu türbe yoktur).

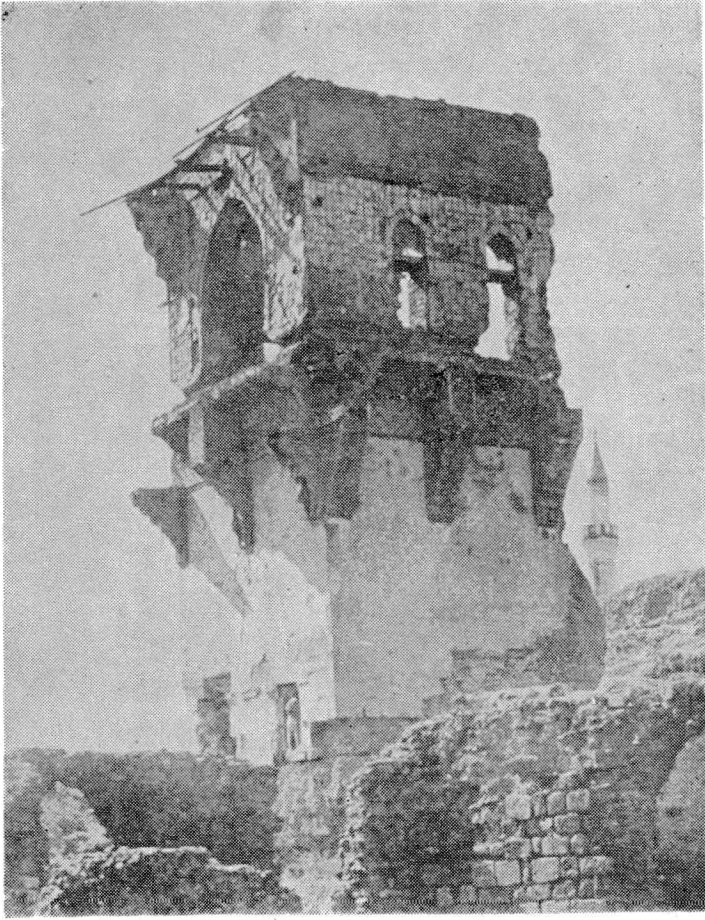
Res. 6 — Alâeddin camiinde Isauropolis'-den gelen sütun üzerindeki kitabe.

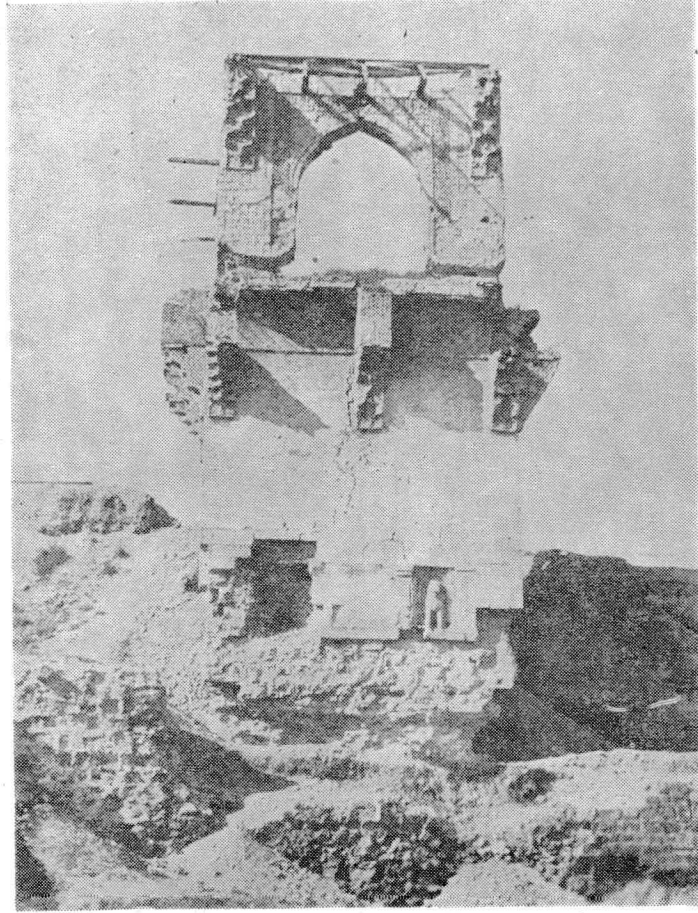
Res. 7 — Konya iç suruna ait bir kalıntı ve yapısında kullanılmış kitabeli eski bir taş.

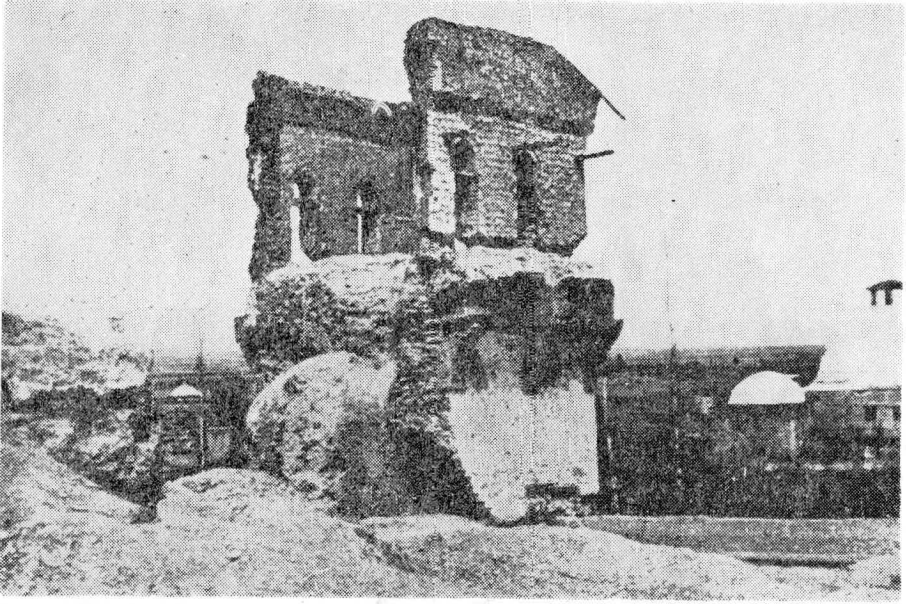
Res. 8 — Camiin içinde bulunan lâtinçe yazılı bir mil (mesafe) taşı.

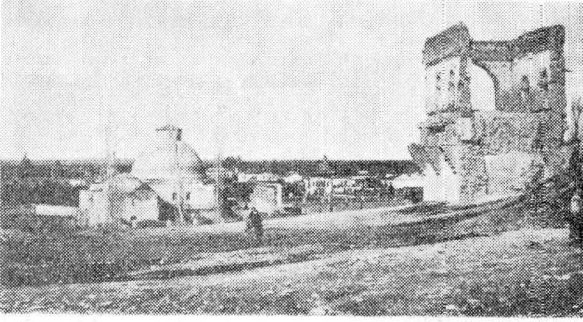
Res. 9 — Köşk yıkılmadan önce (kuzey ve batı yüzü).

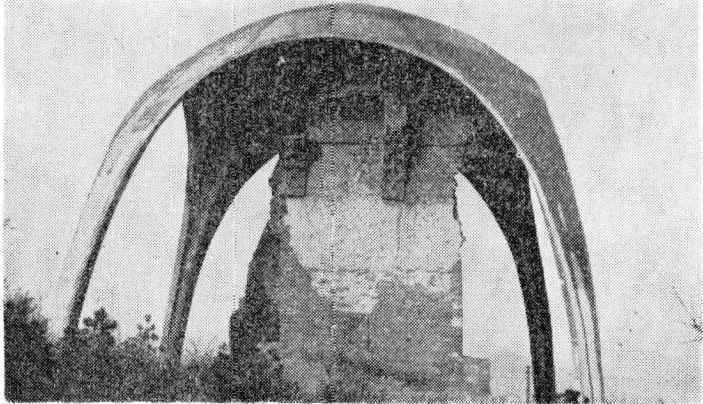
Res. 10 — Köş yıkılmadan önce (kuzey yüzü).

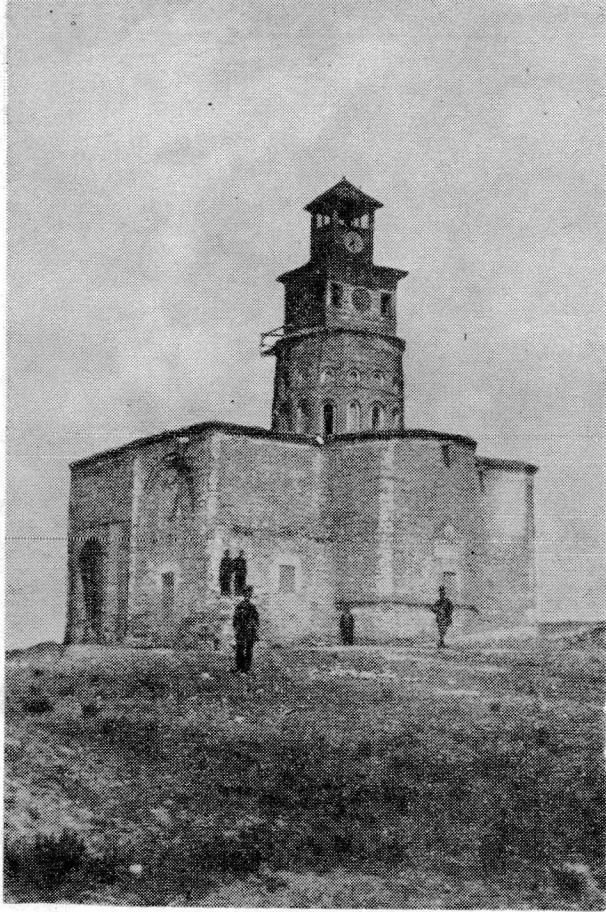
Res. 11 — Köşk yıkılmadan doğu ve güney yüzleri.

Res. 12 — Köşk yıkılmadan güney yüzü.

Res. 13 — Köşkten bugün kalan ve üstündeki beton mahfaza.

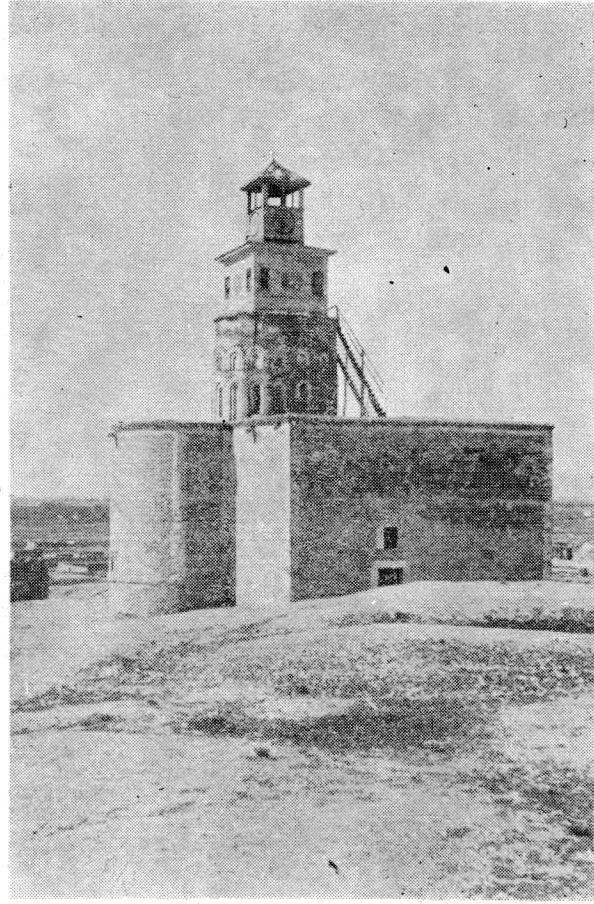
Res. 14 — Eflâtun mescidi olan eski kilise'nin doğu ve güneyden görünüşü.

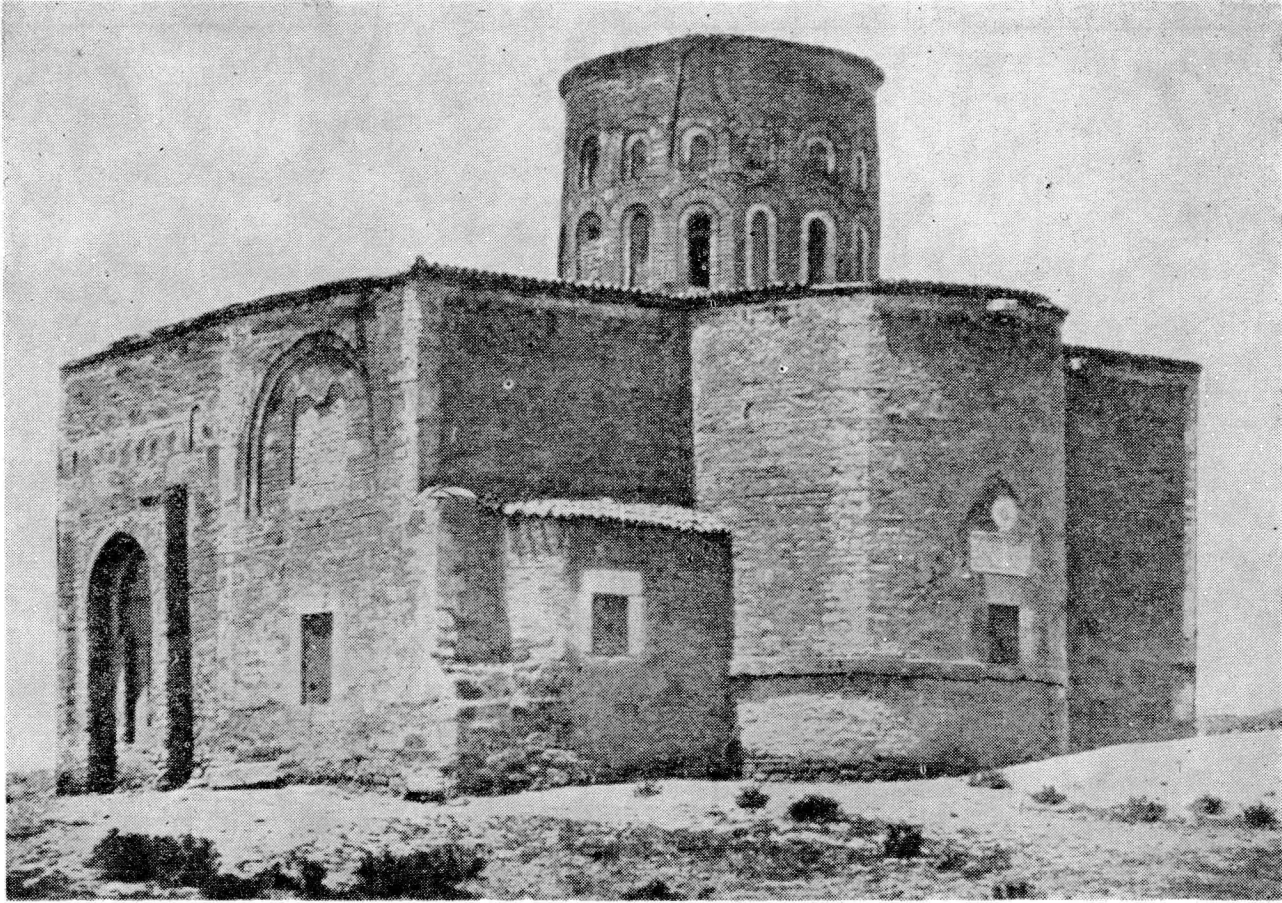
Res. 15 — Eflâtun mescidi olan kilise'nin doğudan görünüşü (*Şehbal* dergisinden).

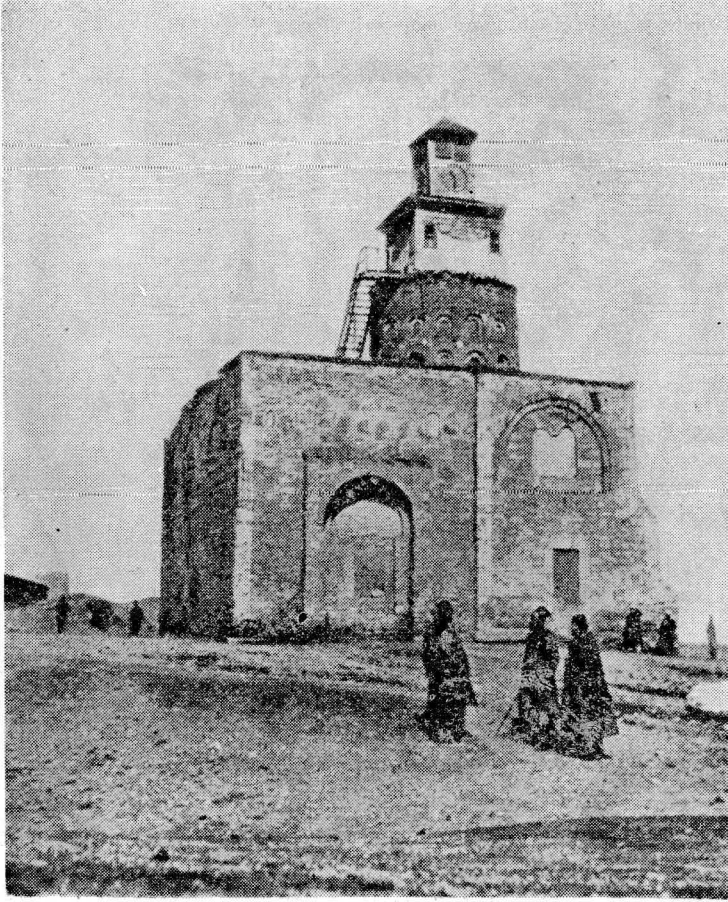
Res. 16 — Eflâtun mescidinin doğu ve kuzeyden görünüşü.

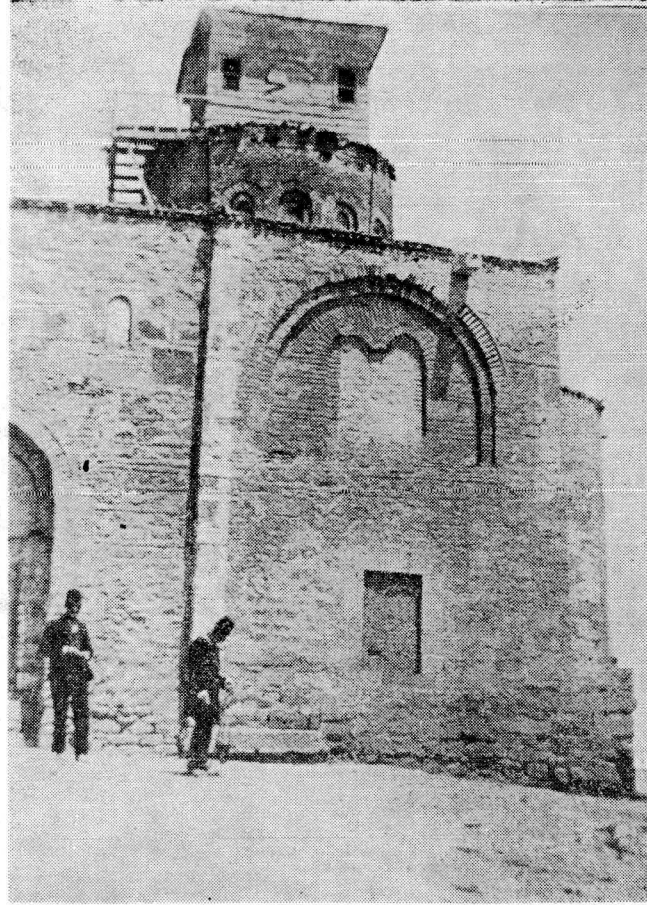
Res. 17 — Eflâtun mescidinin kuzeyden görünüşü.

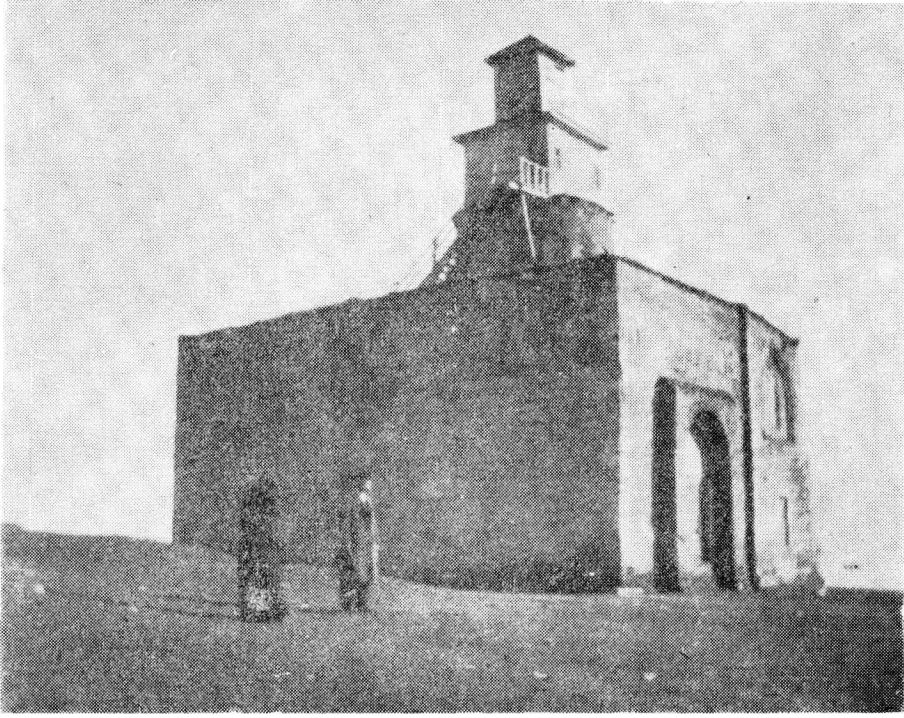
Res. 18 — Eflâtun mescidinin üzerindeki saat kulesi kaldırıldıktan sonraki görünüşü -doğu ve güney cepheleri.
(B. Pace'nin kitabından).

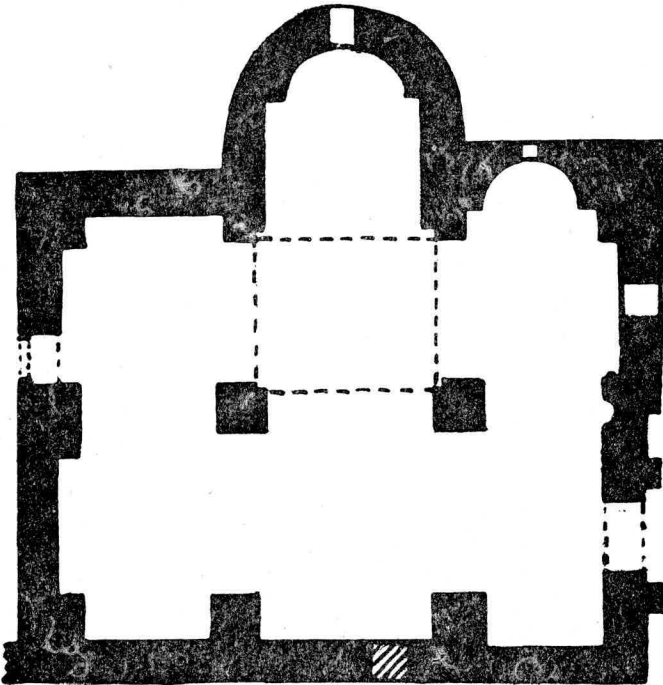
Res. 19 — Eflâton mescidinin güney cephesi ve Türk devrine ait büyük kapı kemeri.

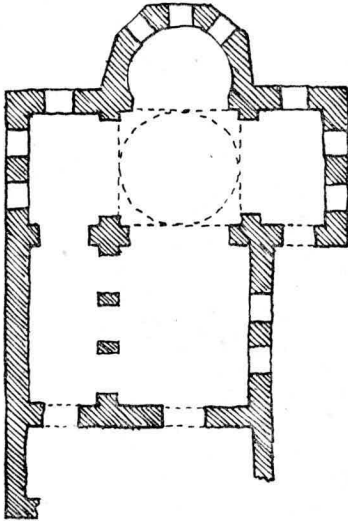
Res. 20 — Eflâton mescidinin güney cephesinde Bizans mimarisini aksettiren detaylar.

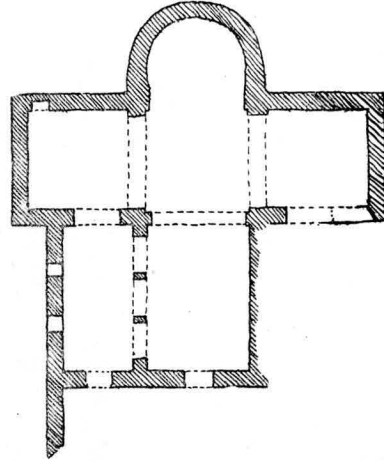
Res. 21 — Eflâton mescidinin batıdan görünüşü.

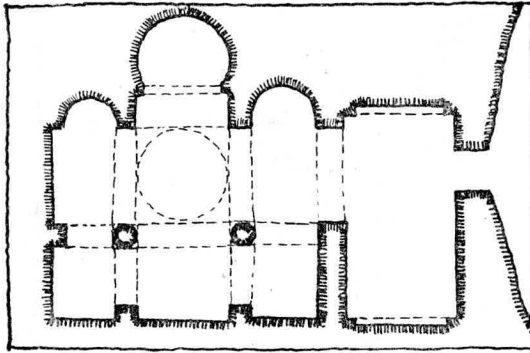
Res. 22 — Eflâton mescidi olan kilisenin plânı (Ramsay ve Bell'in kitabından).

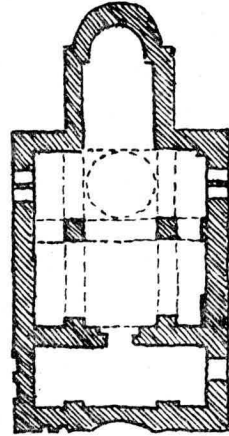
Resim 23 — Sivrihisar kil.

Resim 24 — Çukurken kil.

Resim 25 — Cambazlı kil.

Resim 26 — Meram kil.

Res. 23-26 — Eflâton mescidi olan kilisenin plân bakımından benzeri olan dört Orta Anadolu yapısı.

Un monument pré-seldjoucide de Konya : La mosquée d'Eflâton (= Platon), la soi-disant église d'Amphilokios.

Semavi EYİCE

(Résumé)

Les vestiges byzantins de Konya ne sont pas abondants. Quelques inscriptions et tombeaux et les restes d'un pavement en mosaïque sont les seuls souvenirs historiques de la période chrétienne d'Ikonion médiévale. Sur la colline artificielle dite *Alâeddin tepesi* se trouvaient le palais des Sultans seldjoucides, la grande mosquée et une petite église byzantine qui sont mentionnés dans les récits de voyage anciens. Déjà au début du XIIIème siècle Al-Harâvî mentionne ce monument où serait inhumé le sage Platon. On ne saurait dire si ce Platon est le même que le fameux philosophe antique, dont le tombeau fictif devait être un objet de gloire locale, ou bien s'il s'agit d'un autre nom complètement défiguré. Il est certain que le folklore local a toujours voulu chercher une liaison entre les sources et un savant «Platon» qui était à la fois un connaisseur génial en matière hydraulique et un magicien. On ne sait pas quand l'église fut transformée en mosquée. Mais depuis 1476 les documents la signalent comme telle. A partir du début du XIXème siècle les édifices situés sur la colline étaient délaissés et ils servaient de carrière aux nouvelles constructions. Mais l'ancienne église-mosquée quoique désaffectée subsista. En 1872 sur la coupole on érigea une tour d'horloge qui resta jusqu'à la première guerre mondiale. Pendant la guerre on enleva l'horloge, puis vers 1921 on a dû démolir l'édifice dont actuellement aucune trace ne subsiste. Avec les anciennes photos et le plan qu'avaient publiés Ramsay et Miss Bell, nous avons tâché de composer un dossier archéologique concernant ce monument disparu. Quoique remanié à l'époque Turque, à notre avis, c'était une église érigée dans le courant du Xème ou vers le début du XIème siècles, qui appartenait à la série des églises pourvue d'une coupole surmontant le bema. Parmi les édifices qui avaient une certaine analogie, on peut citer celles de Sivrihisar, de Çukurken, de Meram et la chapelle rupestre dite *Cambazlı kilise*.